

Report of the commissioners of patents for the year 1851 Part I arts and manufactures. Part II agriculture. Washington 1852.

A series of charts with sailing directions, embracing surveys of the Farallones, entrance to the bay of San Francisco, and San Pablo, etc. Washington 1852.

Catalogue of north american reptiles in the museum of the Smithsonian Institution Part I. Washington 1853.

---

## Mödet den 10<sup>de</sup> Februar.

Hr. Prof. Dr. theol. *Scharling* meddeelte följande Oplysninger om *Fenelons* Breve til Grevinde *Gramont*, med nogle indledende Bemærkninger om de saakaldte *Oeuvres spirituelles de Fenelon*.

### I.

Neppe har *Fenelon* ved noget af sine Værker vundet saa mange Hjerters Höiagtelse og Hengivenhed som ved det Par Duodezbind, hvilke efter hans Död förste Gang udkom i Antwerpen 1718 under Titelen *Oeuvres spirituelles*. Under dette Navn udgav Marquis *de Fenelon* en Samling af Tanker og Betragtninger over forskjellige religiöse og moralske Æmner, som hans beröimte Onkel leilighedsviis snart havde nedskrevet blot efter egen indre Drift og Tilskyndelse, snart havde meddeelt i Breve til Personer, som havde udbedet sig hans aandelige Veiledning. Dette Værk har havt den samme Skjæbne, som flere andre af en lignende Berömthed, at netop i Tider, hvor det tiltrak sig den störste Opmærksomhed, besad man det i en Skikkelse, som med Hensyn til kritisk Nöiagtighed var höist

ufuldkommen, medens man, efterat det er lykkedes at kjende en væsentlig Deel af dets Indhold i dets oprindelige Skikkelse, Fuldstændighed og rette Forbindelse, i vore Dage først maa søge paa ny at vække Deeltagelse for det ved Forfatterens beröimte Navn og Skriftets mærkelige Historie. Alligevel lader det sig med Vished forudsige, at *Fenelons* saakaldte *Lettres spirituelles* kun behöve at kjendes noget nöiere, for at sikkre sig meer end almindelig Interesse, og at netop de ville bevare deres Forfatter Læsere endnu til den Tid, hvor hans övrige Skrifter kun ville være kjendte af Navn.

Ligesom *Pascal's Pensées*, hvilke det först i vore Dage lykkedes Publicum at kjende saaledes, som de fandtes i Forfatterens originale Haandskrift, efterat *Victor Cousin* havde afgivet sin beröimte Beretning til det franske Academie i A. 1843 om den forvanskede Skikkelse, hvori dette Værk gjennem Aarhundreder var blevet udgivet, og efterat *Faugères* i 1844 efter Cousins Anviisning havde leveret den første trykte Udgave, som kunde gjöre Fordring paa strængere Authenticitet, saaledes ere ogsaa *Fenelons Oeuvres spirituelles* indtil vore Dage blevne udgivne under en Form og Titel, som ikke hidröre fra Forfatteren selv.

Endnu medens Erkebiskoppen af Cambray levede, circulerede der en Mængde smaae Böger, som under Navn af *Sentimens de Piété . . . . Sentimens de Pénitence . . . . Entretiens intérieurs . . . . etc.* indeholdt forskjellige og adspredte Meddelelser af Fenelon, der formodentlig vare blevne bekjendte navnlig fra Breve, som vare blevne skrevne til Belærelse og Opbyggelse for forskjellige Personer, med hvilke Fenelon stod i Forbindelse. Foruden de uforsætlige Forvanskninger, som disse Concepter vare blevne underkastede ved at gaae gjennem flere Hænder, havde de ubekjendte Udgivere af de ovenmeldte Skrifter ikke sjelden tilladt sig Forandringer, vistnok i den bedste Hensigt, men som ikke kunde andet end vække retfærdig Misbilligelse hos Alle, der forstod at vurdere Besiddelsen

af en stor Skribents Aandsarbejder i deres oprindelige Skikkelse. Hertil kom, at man ikke sjelden havde med saameget større Dristighed vovet sig til en saadan vilkaarlig Fremgangsmaade med Fenelons Skrifter, i den Formening, at Forfatteren, der med saa stor Resignation havde underkastet sig den pavelige Fordømmelse af *Maximes des Saints*, ogsaa selv vilde have undertrykt eller forandret, hvad der i de paagjældende Meddelelser kunde synes beslægtet med Anskuelser og Yttringer i den domfældte Bog.\*) Det var derfor et fortjenstligt Arbejde af Fenelons Neveu og Yndling, *Marquis de Fenelon*, hvem hans affødte Onkels efterladte Haandskrifter vare blevne betroede, at paatage sig Besörgelsen af en ny og correkttere Samling af Erkebiskoppen af Cambrays skriftlige Efterladenskab i den ovennævnte Retning. Dette Værk, som blev trykt i Antwerpen 1718 og udkom under Titelen *Oeuvres Spirituelles de feu Monseigneur François de Salignac de la Mothe Fénelon, Archevêque Duc de Cambray etc.*, bestod af to Duodezbind, hvoraf det sidste indbefattede de egentlig saakaldte *Lettres spirituelles*, medens den første Deel indbefattede forskjellige Afsnit under Overskrift af *Meditations, Reflexions, Entretiens etc.* Det lykkedes imidlertid ikke strax Udgiveren at forskaffe sig alle de nödvendige Hjælpemidler, dels originale Haandskrifter, dels nöiagtige Copier, som fordredes til Udförelsen af hans Plan. Allerede Aaret efter Udgivelsen af *Oeuvres spirituelles* blev den anden Tome, som indeholdt Samlingen af *Lettres spirituelles*, særskilt udgivet i Lyon (1719), foröget med nogle flere Breve.\*\*\*) Men i Tiden fra 1719 til 1723 havde Marquis de Fenelon fundet Leilighed til at forskaffe sig en stor Mængde Breve, hvilke vare undslupne hans første Eftersögen. I den Hensigt at ville benytte dette Fund til en ny Ud-gave, henvendte han sig til

\*) S. *Avertissement pour servir d'introduction à la lecture des Oeuvres spirituelles*, i Udg. Rotterdam 1738 p. V sqq.

\*\*) S. *Correspond. de Fenelon Tom. V. Avertiss. de l'editeur* p. IX.

Erkebiskoppen i Avignon (— denne Stad med sin Omegn stod som bekjendt dengang under Paven og tilhørte ikke den franske Krone —) med Begjæring om hans Approbation for Trykningen af det paatænkte Værk i denne Stad. Marquis'en ønskede nemlig at undgaae de Vanskeligheder, som Erindringen om de quietistiske Anliggender kunde lægge i Veien for en ny Udgave af Erkebiskoppen af Cambrays litteraire Efterladenskab, dersom den skulde besörges i Frankrig. Men imod sin Forventning erholdt han et Afslag, der vel ikke kunde være ganske uventet i Betragtning af de Forlegenheder, som Erkebispfen af Cambrays *Maximes des Saints*, havde beredt den romerske Curie, men som dog var affattet i haardere Udtryk, end at Marquien troede at burde lade det hengaae uomtalt i et Svar til Erkebispfen af Avignon af 18de Februar 1724, „hvorledes den hellige Stol, selv da den fordömte Bogen *Maximes des Saints*, dog bestandigen havde vægret sig for at fordømme de apologetiske Skrifter, hvori Erkebispfen af Cambray havde nærmere udviklet sin Lære og sine Meninger.”

Nödt til at udsætte Iværksættelsen af sin Plan var det först nogle Aar efter, under sin Ambassade i Holland, at Marquis de Fenelon saae sig istand til at kunne indlede Forhandlinger med hollandske Bogtrykkere om en ny Udgave af Oeuvres spirituelles de l'archevêque de Cambray. Endelig i Aaret 1736 var Sagen bragt saa vidt, at de hollandske Bogtrykkere, for at sikkre Værket en saameget større Afsætning, lod udbrede en Subskriptionsplan i Frankrig. Men saasart den franske Regjering fik Kundskab herom, blev den urolig, og Ministeren Cardinal *Fleury* troede, at en Udgave af Fenelons Opbyggelsesskrifter kunde, naar den ikke havde været underkastet franske Theologers Prövelse og Censur, ansees for en Begunstigelse af Quietisternes Lære, hvorfor han ved den franske Udenrigsminister *Chauvelin* lod Marquis de Fenelon underrette om, at Regjeringen, langtfra at kunne tillade Udbredelsen af den paatænkte hollandske Udgave af hans Onkels Værker, ventede af

ham, at han vilde gjøre Sit til at standse Trykningen deraf. Under Sagens videre Forhandling gjorde Udenrigsministeren i Skrivelse af 26de August 1736 Marquis'en opmærksom paa, at det syntes mere sømmeligt og hæderligt for den Afdödes Minde, dersom de omhandlede Opbyggelsesskrifter bleve trykte i Frankrig og fölgelig forsynede med en Autorisation, hvilken Forfatteren selv altid havde tillagt megen Værd. Marquien vilde ved selv at besörge Udgaven i Holland paadrage sig en stor Ansvarlighed, hvorimod det Simpleste og Hensigtsmæssigste var, at han oversendte Hans Eminence Cardinal Fleury en Liste over de Arbeider, der vare bestemte til Optagelse i Samlingen, og at Cardinalen da nærmere selv bestemte, paa hvilken Maade det var passeligst, at de bleve offentliggjorte. — Marquis de Fenelon tog sig vel i Agt for at reise Indvendinger mod det franske Ministeriums Forslag, bevidnede sin Erkjendtlighed for den Om-sorg, der blev viist hans afdöde Onkels Minde ved at man vilde forsyne hans Arbeider med den franske Regjerings Approbation, men tillod sig dog at henlede Opmærksomheden paa Valget af en Censor, hos hvem han ventede at finde en större Velvillie mod Erkebiskop Fenelons Lære og Anskuelser, end han turde love sig af den frygtsomme og mistænkelige Cardinalminister, nemlig Hr. *de Combes*, Forstander for de udenlandske Missioner. Under 15de Sept. 1736 svarede imidlertid Udenrigsministeren ham, at Hans Eminence Cardinalen, uagtet sin store Agtelse for Hr. *de Combes*, dog ikke ansaae denne *assez fort sur certains points de theologie* til at man turde betroe ham Undersögelsen af Alt, som skulde optages i den nye Udgave, hvorfor Cardinalen selv havde forbeholdt sig at dömmе derover og vilde lade sig afgive de fornödne Erklæringer fra Personer, til hvilke han havde större Tillid. Marquien behövede blot at henvende sig til Cardinalen eller til Chauvelin og angive, hvad der var bestemt til Trykning, og Sidstnævnte var da bemyndiget til at indlede de fornödne Skridt med de fortrinligste Bogtrykkere og Boghandlere; ja, dersom Hollænderne endelig

ikke vilde opgive deres begyndte Foretagende, „*som de formodentlig dog ved den ringe Deeltagelse, Publicum havde viist for Subscriptionen, snart maatte blive kjede af,*” kunde man jo see at forene deres Interesse med Planens Udförelse efter Regjeringens Forslag.

Hvad enten nu Marquis Fenelon ikke kunde tilfredsstille de hollandske Bogtrykkes Fordringer, eller han selv ikke var utilfreds med, at der udkom en Udgave af de omtalte Værker tidligere i Holland end i Frankrig, nok, han fremstillede Hr. Chauvelin saa indtrængende de Vanskeligheder, hvilke han havde stödt paa fra Bogtrykkernes Side i Amsterdam, at han modtog et Brev (dat. 27de Nov. 1736) fra den franske Udenrigsminister, hvori der meldtes ham til Svar paa hans indsendte Forestillinger, at, da de hollandske Bogtrykkerne, „opmuntrede ved den daglig tiltagende Subskription”, ikke vilde afstaae fra Udförelsen af deres Plan, vilde det være vanskeligt at faae en Udgave istand som den, der i Frankrig var paatænkt, og at Cardinal Fleury derfor havde meent, at man maatte opgive det hele Project.

Nu fortsatte Marquien, uden at tage videre Hensyn til den franske Regjering, med fordoblet Iver Udgivelsen af sin Onkels Værker i folio og 4to, som dengang bleve trykkede i Holland. Men neppe vare hine Udgaver komne for Lyset, förend det franske Ministerium, for at forekomme alle Inductioner, som man kunde uddrage af nogle Udtryk i Oeuvres spirituelles, og som kunde fornye de gamle Tvistigheder, fattede det Forsæt at lade udkomme i Paris en Udgave i 12mo af de samme Oeuvres og at ledsage denne med et „*Avertissement*”, som kunde tjene til Berigtigelse af de Vildfarelser og Unöiagtigheder, hvilke vare blevne forekastede Forfatteren i hans Bog: *Maximes des Saints*. Saasnart Marquis Fenelon fik Kundskab kerom, skrev han til Cardinal Fleury og yttrede sin Bekymring for, at man, under Paaskud at beskytte den sunde Lære, skulde foretage Forandringer i hans Onkels Skrifter. Cardinalen beroligede ham ved en forbindtlig Skrivelse, af 1ste Febr. 1739, hvori han forsikkrede,

at „der kun vare to Ord i hele Værket, hvilke havde vakt nogen Forlegenhed, og derpaa havde man raadet Bod ved et *Avertissement af Boghandleren paa sex Linier*“. Cardinalen gav sit Samtykke til, at Værket efter Marquiens udtrykkelige Önske maatte blive ham dediceret, men frabad sig al Dedicationskrivelse, „da han hver Dag blev overlæsset med den Slags Anmodninger.“

Gjennem Hr. de Combes fik imidlertid Marquis Fenelon i August Maaned 1739 en Copie meddeelt af hiint *Avertissement*, der som *Avis du libraire* skulde ledsage den parisiske Duodezudgave. Til sin Forbauselse saae han, at denne *Avis* kun svarede meget lidt til den Forestilling, som han havde dannet sig derom efter Cardinal Fleury's Breve: istedetfor *et Avertissement fra Boghandleren i sex Linier* var det en dogmatisk Udvikling, der maatte være fra en Theologs Haand, som var fuldkommen inde i disse Materier. Hvad der især berörte Marquis'en smerteligt deri, var, at man med alle skyldige Hensyn til den afdöde Erkebiskops Minde dog gik ud fra den Forudsætning som afgjort Sandhed, at mange Steder i *Oeuvres spirituelles* syntes at gjentage eller dog begunstige de Meninger, som vare blevne fordömt af den hellige Stol ved Dommen over *Maximes des Saints*. Der blev som en Undskyldning for Erkebispens i selve dette *Avertissement* gjort opmærksom paa, at endeel af *Oeuvres spirituelles* vare affattede, förend Innocentius XII's Breve mod *Maximes* var blevet offentliggjort; fremdeles blev der bemærket, at Forfatteren havde selv tilligemed Kirken fordömt de anstödelige Ord og Udtryk, og der anförtes et Sted af et Brev fra Erkebisp Fenelon til Hertugen af Beauvilliers, dat. 3die Aug. 1697, som kunde synes at indeslutte nogle nödvendige Oplysninger til at berigtige Et og Andet i hans Skrifter; endelig blev Mdm. Guyon omtalt med megen Skaansel og Hensynsfuldhed som en *Person, der var saare agtværdig ved sit retskafne og hellige Liv, men hvis Værker, bedömt efter en videnskabelig theologisk Kritik, havde forekommet selve Erkebiskop Fenelon ikke*

at være dadelfrie. Hr. de Combes Forestilling, at den foregivne *Avis du „libraire* hidrørte fra *en venligsindet Haand*, der havde tilsigtet *paa denne Maade at forhindre de Forandringer, som Hoffet ellers havde foresat sig at gjøre i den første Deel af Oeuvres spirituelles*”, synes virkelig at have været vel begrundet. Alligevel kunde Marquis Fenelon ikke undertrykke Ytringen af sin Misfornöielse i et Brev til Hr. de Combes af 17de Aug. 1739, hvori han erklærede sin Mistro til, at hiin *Avis*, der stod i Modsigelse med Cardinalministerens Forsikkring om „de sex Linier”, virkelig skulde hidrøre fra Regjeringens Fordringer og ikke snarere skyldes „een eller anden skinsyg Theolog, der vilde have sine particulaire Anskuelser og Fordomme hævdede”. Efterat Hr. de Combes paa ny havde forestillet Marquis'en, at Cardinalministeren ikke vilde lade sig bringe fra den tagne Beslutning, fandt Marquis de Fenelon det klogest at tilbageholde sine videre Modforestillinger og indskrænkede sig til i et Brev til Hr. de Combes at henvise til, hvor naturligt det var, at et *Avertissement* som det omhandlede „fritog ham fra at have nogen Interesse for den parisiske Udgave.”\*)

I Fortalen til Qvartudgaven af *Oeuvres spirituelles*, Rotterdam 1738, har Marquis Fenelon, uden at omtale hine Forhandlinger, nærmere oplyst, hvilke Forbedringer han havde seet sig istand til at foretage ved Hjælp af de flere og fortrinligere Hjælpe-midler, hvoraf han var kommen i Besiddelse efter den i Aaret 1718 besörgede Udgave. Han tilstaaer, at man i sidstnævnte havde indskrænket sig til at borttage, hvad der strax havde röbet sig som fremmed Tilsætning i den Fenelonske Text; i den foreliggende Udgave havde man derimod ganske bortfjernet hele Stykker, fordi der i disse ikke blot havde været enkelte Pletter at udviske, men de havde været forvanskede i deres Heelhed. Til Erstatning havde han derimod foröget Udgaven

\*) S. Bausset, *Histoire de Fenelon T. III. Pièces pestificatives.* Nr. III. p. 602—615.



af 1738 med et næsten dobbelt Antal Breve og havde truffet en bedre Anordning af Skriftets hele Indhold. Denne Udgave blev da lagt til Grund for dem, som ere udkomne i Paris siden 1740.

I Aaret 1827 begyndtes en Udgave af Fenelons Breve, der overgaaer alle tidligere saavel i Omfang som i den større Nøiagtighed, hvormed Texten er gjengiven efter de originale Haandskrifter.\*) Denne Udgave fører Titelen: *Correspondance de Fénelon, archevêque de Cambrai, publiée pour la première fois sur les Manuscrits originaux et la plupart inédits*. Ud-giveren (Gosselin?), der ikke har navngivet sig, men er den samme, som har besørget den fjerde, meget opbyggelige Ud-gave af Baussets Histoire de Fenelon, Paris 1850, har i For-talen til første Tome\*\*) nærmere yttret sig om sin Plan ved dette Foretagende. Han har fordeelt Brevene under syv Afsnit i følgende Orden:

- 1) Fenelons Brevvexling med Hertugen af Bourgogne, med Hertugerne af Beauvilliers og Chevreuse og deres Familier.
- 2) Fenelons Brevvexling med sin Familie.
- 3) Fenelons Brevvexling med forskjellige Personer.
- 4) Fenelons Breve og Memoirer angaaende Erkebispnen af Cambrays Episcopaljurisdiction.
- 5) Lettres spirituelles.
- 6) Brevvexling angaaende Qvietismen.
- 7) Mdme. de la Maisonforts Brevvexel med Bossuet og Fenelon.

Den største Deel af de her meddeelte Aktstykker ere ved denne Leilighed for første Gang blevne offentliggjorte. Især indeholder den 3die, den 4de, den 6te og 7de Afdeling et saa ringe Antal af bekjendte Documenter, at man — siger Ud-giveren

\*) Disse bevares nu for største Deel i Seminariet *St. Sulpice* i Paris. S. *Hist. de Fénelon par Bausset*. Paris 1850. Préface p. VIII.

\*\*) Jeg har hidtil kun havt Leilighed til at kjende sex Tomer af *Corresp. de Fenelon*, hvoraf der imidlertid paa det anførte Sted i Baussets Historie citeres T. XI, ligesom der i Fortalen til denne Biographie (Udg. 1850) angives, at Værket er bleven sluttet 1830.

S. IX — kan betragte dem som hidtil uudgivne, thi kun enkelte af disse Breve, og det tildeels blot fragmentviis, ere blevne bekendtgjorte i de Biographier af Fenelon, som ere blevne leverede fra Ramsey af indtil Cardinal Bausset.

Ved nu at sammenligne *Lettres spirituelles*, saaledes som de findes i denne Udgave, med deres Skikkelse i de ældre Udgaver, vil man finde rigelig Anledning til at forundre sig over, hvorvidt den Vilkaarlighed ved Behandlingen af Originalskrifterne, som man skulde have troet at være bleven standset navnlig ved Marquis de Fenelons Udgave af 1738, har strakt sig. Baade i den sidstnævnte Udgave og dem, som slutte sig til den, har man nemlig ikke blot udeladt Datum og Navnene paa de Personer, til hvilke Brevene ere skrevne, men man har ogsaa tilladt sig at afkorte, bortskjære, dele og forbinde en stor Deel af dem efter Godtbefindende. Hvad der findes som eet Brev, er ofte Samlingen af Brudstykker fra tre eller fire Breve, skrevne til forskjellig Tid, med lange Mellemlum. For flere af de saaledes foretagne Forandringer maa man vel søge Grunden i de første Udgiveres Frygt for at krænke Hensyn, der skyldtes de Personer (eller disses Slægtninge og Venner), til hvilke de oprindeligen vare skrevne, og om hvis Skrupler, moralske Svagheder o. dsl. Brevene indeholdt Meddelelser, som ikke i hiin Tid egnede sig til Offentliggjørelse. Men efter saa lang Tids Forløb kunde disse Hensyn ikke længere have nogen Betydning, og Udgiveren foretog sig derfor ved Sammenligning med Haandskrifterne — til hvis lettere Benyttelse Cardinal Bausset under Samlingen af Materialier til sin Fenelons Historie havde ydet en ikke ringe Hjælp — at besørge en tro Udgave, i chronologisk Orden, med korte Indholdsangivelser, Antegnelse af Brevenes Plads i de tidligere Udgaver og enkelte andre litteraire Henviisninger.

## II.

Iblandt de mange nye Bidrag til Kundskab ikke blot om Fenelon, hans Charakter og Virksomhed, men tillige om en Mængde andre historiske Personer og Forhold, som indeholdes i den sidstnævnte Udgave af Fenelons Brevvexling, findes i den sjette Tome af dette Værk en Samling af henved 40 Breve, som Fenelon har skrevet til Grevinde *Elisabeth Gramont, födt Hamilton*. De originale Breve kom til sin Tid i Keiserinde Maria Theresias Besiddelse. Til denne Fyrstinde, som altid havde næret en særdeles Höiagtelse for Fenelons Minde, vare de blevne overladte af Grevinde Gramonts Datter, gift med Henrik Howard, Greve af Strafford, senere bekjendt under Navn af Lord Hamilton. Efter Maria Theresias Död i A. 1780 kom de omsider i en Grevinde Wolkensteins Hænder, men fandtes 1807 i den franske General Grev Andreossys Besiddelse, der under sin Ambassade i Wien 1809 havde vidst at erhverve sig dem og bragt dem til Paris. En Copie af dem, besörget ved Baron Joseph de Retzer (*secrétaire aulique et literateur distingvé* — siger Udg. af Corr. de Fenel.) i Aaret 1807, blev overladt Cardinal Bausset til Brug ved den tredie Udgave af hans *Histoire de Fenelon*. Udgiveren af den ovennævnte Correspondance de Fenelon har, ifölge hvad han selv erklærer i det foran disse Breve meddeelte *Avertissement*, sammenlignet denne Copie med de originale Breve, som Grev Andreossy havde overladt ham til dette Brug, og har derved seet sig istand til at berigtige flere Steder og at bestemme Datoen for en stor Deel af Brevene.

Skjönt disse ville kunne forstaaes, endog uden foregaaende nöiere Kundskab til de Personligheder, mellem hvilke de ere vexlede, eller som omtales deri, bliver dog den ikke almindelige Interesse, som de vække, end mere forhöiet derved, at vi ogsaa fra andre Kilder have Meddelelser navnlig om den Dames Charakter og Forhold, til hvem de ere skrevne. Som passende Indledning til det fölgende Udtog forudskikke vi derfor fölgende Oplysninger, hvilke skulle fuldstændiggjöres ved

nogle andre, som det vil være hensigtsmæssigt først at tilføie, hvor Brevenes concrete Indhold giver en mere umiddelbar Anledning dertil.

*Elisabeth Hamilton*, födt 1641 i Skotland, var en Datter af Grev Georg Hamilton og Maria Butler. Formedelst de Ulykker, der traf det Stuartske Kongehuus, med hvilket den Hamiltonske Familie saa ofte og saa nöie havde været forbunden, maatte hendes Forældre under Revolutionen i nogen Tid tage Ophold i Frankrig, hvor den unge Comtesse blev overgivet Klosteret Port-Royal des Champs til at opdrages. Fra dette Kloster modtog hun Indtryk, der bleve afgjørende for hendes hele Liv, hvorlidt det end havde Udseende deraf i en lang Tidsrække, som hun tilbragte under aldeles afvigende Forhold. \*) Efterat Carl Stuart under Navn af Carl den Anden atter havde indtaget sine Fædres Throne, og Grev Hamilton med sin Familie var vendt tilbage til England, besøgte *Philibert* Greve af *Gramont* Englands Hovedstad i A. 1660. Gramont havde gjort Krigstjeneste under Condé og Turenne, steg efterhaanden til Ære og Værdigheder, men faldt i Unaade hos Ludvig XIV, da han vovede at gjøre denne Monark Mdsle Hodancourts Kjærlighed stridig. Forviist fra Paris, gik han til England, hvor han ved Carl den Andens yppige Hof gjorde megen Lykke ved sin Munterhed, Vid og sit Held eller sin Færdighed i Spil. Han besad foruden andre Egenskaber, som anbefalede ham hos den fornemme Verden, navnlig den Gave, at kunne fortælle underholdende Historier, være frugtbar paa gode Indfald, give de alvorligste Sager et morsomt Anströg, de ubetydeligste Vigtighed, og altid at være piqvant. \*\*) I London blev han indført

\*) „Elle était née de parens catholiques, qui l'avoient mise toute jeune à Port-Royal, où elle avait été élevée. Il lui en était resté un germe, qui la rappela à une solide devotion avant même que l'âge, le monde ni le miroir la pussent faire penser à changer de conduite. *Mem. de St. Simon* T. IV. edit. 1829 p. 12.

\*\*) *S. Oeuvres complètes d'Hamilton*, 1805. T. I. *Notice sur la vie et les ou-*

i den Hamiltonske Familie og vidste snart at indtage ikke blot den unge Grev *Anton Hamilton*, der beundrede ham som et Mynster paa en aandrig og galant Cavaleer, men ogsaa at vinde Søsterens, den unge og skjønne Comtesse *Elisabeths* Hjerte. Den Triumph, at have fængslet en saa ubestandig Elsker som Grev Gramont, blev imidlertid forstyrret, forsaavidt denne, saasnart der var udvirket Tilladelse for ham, at komme tilbage til Paris, öieblikkelig forlod London, uden at vise nogen Lyst til at indlöse de Löfter, han havde givet sin Elskede. Men Elisabeths Brödre, Anton og Georg Hamilton, indhentede Flygtlingen paa Veien og naede ham i Dower. „Chevalier Gramont!“ tilraabte de ham, saasnart de blev ham vaer, „har De ikke forglemt Noget i London?“ — „Om Forladelse, mine Herre!“ svarede Gramont, „jeg har forglemt at gifte mig med Deres Søster.“ Han vendte tilbage med Brödrene, lod sig vie til deres Søster og tog hende med sig til Frankrig som sin Kone (malgré qu'il en eüt (?) tilföier *St. Simon* i sine Memoires T. V. p. 253). Ved deres Ankomst til det franske Hof blev Grevinde Gramont ansat som Hofdame hos Ludvig XIV's Dronning, Maria Theresia.

Ved sin Forstand og Skjønhed vandt Grevinde Gramont Mændenes Hylding og Opmærksomhed i samme Grad, som hun derved vakte Damernes Misundelse og Had, der forögedes ved hendes Stolthed og den bidende Vittighed, der stod hende ligesom hendes Mand til Tjeneste, og hvilken de begge gave saameget friere Spillerum, som de begunstigedes ved Kongens Yndest. \*) Grevindens Betydning ved Ludvig XIV's Hof kan blandt andet kjendes af den Interesse, hvormed *St. Simon* gjentagne Gange \*\*) omtaler hende i sine Memoirer. Imod sin Sæd-

*vages d'Hamilton* p. 3 sqq. (som Indledning til *Memoires du comte de Gramont*, der have *Hamilton* til Forfatter).

\*) Ludvig XIV forærede Grevinden blandt Andet et lidet Huus i Parken ved Versailles, som i sin Tid var blevet indrömmet Kongens Livchirurg Felix til Beboelse. *St. Simon* T. IV p. 11.

\*\*) S. T. II p. 314. T. IV. p. 11 ff. T. VI. p. 190 ff.

vane er han endog rundhaandet i at fremhæve Grevinde Gramonts fordeelagtige Sider. „Det var en høi Dame”, siger han, „som selv i sine ældre Dage besad en naturlig Skjønhed uden nogen Hjælp af Pynt og Toilet. Hun havde en Mine som en Dronning og imponerede blot ved sin Nærværelse. Ingen kunde have mere Aand end hun, og trods hendes Stolthed være mere behagelig, besidde større Vittighed, have mere Smag eller med større Skjønsonhed vælge sit Selskab og sine Venner. Hele Hoffet betragtede hende med Udmærkelse. Det var en Kone, som havde havt sine Galanterier, men som aldrig havde undladt at holde sig i Agtelse, og, da hun havde Næb og Kløer (ayant bec et ongles), besad hun stor Indflydelse ved Hove, selv hos Ministrene, hvis Venskab hun forresten ikke engang gjorde sig stor Umage for at sikre sig.”

Hun vakte Ludvig XIV's Interesse i den Grad, at det foruroligede Mdm. Maintenon, til hvem hun stedse stod i et spændt Forhold, og hvem hun aldrig kunde overtale sig til at gjøre sin Opvartning. Mdme. Maintenon søgte at benytte Grevindens Forkjærlighed for Port Royal til at berøve hende Kongens Yndest, men forgjæves. Grevinde Gramont vidste at rede sig ud af de derved opstaaede Conflicter med saamegen Aand, at hendes Modstanderske kun udsattes for nogle bittere Spotterier. Dog vovede Grevinden engang, opmuntet ved sit tidligere Held, at indeslutte sig en heel Uge i Port Royal i Anledning af en Fest. \*) Hendes Fraværelse opbragte Kongen, som paalagde hendes Mand at gjøre hende Behreidelser desangaaende; hun blev ogsaa udelukket fra Indbydelserne til Marly. Men ikke destomindre lod Kongen, der havde modtaget et Brev fra Grevinden med Undskyldninger, men hvorpaa Brevskriverinden intet Svar fik, hende kort efter vide ved hendes Mand, at han ønskede at see hende.

\*) „C'était un crime, qui pour tout autre aurait été irremissible, mais le roi avoit personnellement pour elle une vraie consideration.” *St. Simon* T. II. p. 314.

Det kom til Forklaring — og man blev atter forsonet, paa Vilkaar, at Grevinden af Föielighed mod Kongen ikke oftere vilde lade det komme til slige „disparutions”, comme lui dit le roi. (*St. Simon*).

Det var omtrent 1684, at Grevinde Gramont sögte Fenelons aandelige Veiledning, og, uagtet han ikke var hendes egentlige Skriftefader (s. Br. af 21de Marts 1690, *Corresp. de Fenel*, VI p. 223), meddeelte han hende sine Raad som directeur de conscience indtil det Tidspunkt, da han blev fjernet fra Hoffet. Virkningen deraf lod sig ogsaa kjende i hendes udvortes Opførsel, som man kan see af *le Journal de Dangeau* under 15de Octbr. 1687, hvor det hedder: „La Comtesse de Gramont est tout-à-fait dans la devotion. Il y a long-temps qu'elle s'en cachoit, présentement elle n'en fait plus mystère.”

Fenelons Correspondance med Grevinde Gramont udstrækker sig til et Tidsrum af omtrent 12 til 13 Aar (det første Brev er dateret 11te Juni 1684 eller 85, det sidste 1697). De Egenskaber, som udmærke Fenelons littéraire Productioner af denne Art, hvori han udöver saa stort et Mesterskab, vise sig her i deres fulde Glands. Vel mangler det heller ikke i disse Breve paa Steder, hvor Fenelon har ladet sig henrive til hine Mystikens Paradoxier, som saameget tiltalede hans Fölelse og Phantasie, som han udviklede med glimrende Talent, og som han forsvarede med haardnakket Spidsfindighed, efterat de vare blevne angrebne af hans theologiske Modstandere. Den „rene Kjærlighed”, „de indre Anfægtelser, den aandelige Törhed og selv Fristelser, for hvilke man har ligget under, som Dydens Prövelser og Renselsesmidler”, og flere andre af Qvietisternes Yndlingsanskuelser finder man i disse Breve anbefalede ofte næsten i de samme Udtryk som hos Molinos og Mdm. Guyon. Men de forekomme her i en Forbindelse, som langt lettere sikrer deres rette Forstaaelse, og ligeoverfor en saa kritisk Aand som Grevinde Gramonts, der fra sine jansenistiske Omgivelser ikke var ubekjendt med den mystiske Asketiks Sprog, turde de

vel ogsaa anvendes med ringere Fare, end hvor de henvendtes til Personer af svagere Forstand og af mindre stræng og selvstændig Charakter. Langt mere overveiende i disse Breve er dog det Element, hvori den reneste og sandeste Guds frygt udtaler sig med en Inderlighed, en Fylde, et Liv, der lader de høieste Sandheder fremstille sig som velbekjendte Erindringer, men i et Lys og en Klarhed, hvori man ikke för havde seet dem. Enkelte\*) af disse Breve, som have en mere almindelig Charakter, have været (skjönt i mere eller mindre forandret Skikkelse) optagne i Fenelons *Oeuvres spirituelles*; men, med Undtagelse af nogle ganske korte Billetter, findes der neppe noget Brev i denne Samling, som jo, uagtet deres individuelle Hensyn til den Person, for hvem de nærmest ere bestemte, indeholder Bemærkninger, der ville vække Opmærksomhed og fremkalde Eftertanke hos ethvert Menneske, der har Sands for Iagttagelse og Betragtning af det, der, fordi det paa eengang er det Almindeligste og tillige det Individuelste, har en saa uendelig og uforgjængelig Interesse: det menneskelige Hjertes religiøs-sædelige Følelser og Erfaringer. Ogsaa fra den Side have disse Breve Værd, at de lære os at kjende den religiøse Stemning og Tænkemaade, der virkelig rørte sig i en Kreds, hvis Guds frygt mangen Gang er bleven betragtet blot som hykelsk Skin, fordi den paa den ene Side syntes at bære sig for meget til Skue til at kunne være hjerteligen meent, paa den anden Side ingenlunde altid bragte de Frugter, som egentligen skulde være Prøver paa dens Reenhed og Kraft. Det er endda ikke saa ringe en Tröst at overbevise sig om, hvorledes Menneskene, medens de saa ofte vare slettere, end de syntes, dog atter i mange Tilfælde ogsaa nærrede bedre og ædlere Følelser i deres Bryst, end deres Feil og dadelværdige Handlinger lod formode. I een Henseende ville imidlertid disse Breve efterlade et mindre tilfredsstillende Indtryk, forsaavidt de nemlig ere afbrudte netop

---

\*) Nr. 306. 210. 213. 221. 232. 235. 237. 238. i den her benyttede Udgave.



til en Tid, hvor man turde have haabet at see Virkningerne af saa indtrængende Formaninger bekræftede ved det samme Vidnesbyrd, som foreligger os om det Hjertes Kamp og Anstrængelser, der fremkaldte dem. Til Kundskab om hiin Tids udvortes Begivenheder meddele disse Breve ikke noget væsentligt Bidrag, uden hvad de Hamiltonske og Gramontske Familiers Personalhistorie angaaer, og selv dette indskrænker sig, hvad den førstnævnte Familie angaaer, til hvad der kan uddrages af nogle Formaninger i Anledning af Grevindens Bekymringer og Misfornöielse med den fordrevne engelske Kong Jacob II. og dennes Dronning, for hvis Skyld een af Grevindens Brödre\*) havde taget Deel i den uheldige Krig mod Wilhelm den Tredie (le mauvais succès du bon parti en Irlande — efter Fenelous Udtryk, a. St. p. 205). S. Brevene Nr. 213. 214. 216. 219. 225). Men jo fattigere det materielle Udbytte (om man saa tör sige) er af denne Brevvexling, desto mere beundringsværdig er den Interesse, som man föler, jo oftere man giennemblader den. Man vil ikke let kunne fremvise nogen lignende Production af et saa ringe Omfang, som under den idelige Gjentagelse af den samme Grundtanke indeholder en saa rig Mangfoldighed af Ideer og Betragtninger, fremstillede paa den meest utvungne Maade, med en idelig Afvexling af de bedst valgte og meest træffende Udtryk.

Det fölgende Udtog er bestemt til at godtgjøre Rigtigheden af denne Paastand, men, medens en saadan Analyse kan bidrage til, at Enkeltheder kunne fremtræde i stærkere Belysning, bör

\*) Ogsaa ved denne Leilighed har man et Vidnesbyrd om Ludvig XIV's Interesse for Grevinde Gramont. Der findes nemlig i *Beaumonts Memoires pour servir à l'histoire de M. de Maintenon* i 6te Tome blandt *Pieces justificatives* (under Nr. XIX) fölgende Billet, skrevet af Kongen til Mdm. Maintenon, uden Dato, men som maa henføres til 1691 (med Orthographi efter det originale Haandskrift): „Je vous envoie une relation imprimée que la C. de Gramont ne sera pas fâchée de voir, son frère n'estant que pris (altsaa ikke saaret eller dræbt) je sait quelle est a St. Cir c'est pourquoi je me presse de vous apprendre ses nouvelles qui ne valioient pas la peine de vous estre mandée si promptement sans cela.”

man ikke oversee, at den Udstykning og Forkortelse, som dermed er forbunden, nödvendigen maa borttage meget af den friske, fine og liflige Duft, som alene kan nydes ved den umiddelbare Opfattelse af det Hele i dets Sammenhæng.

I et Brev, dat. Paris 11te Juni, men uden Aarstal og som Udgiveren af Corresp. de Fenelon har med Rette stillet först, fordi den hele Tone synes at antyde dets Affattelse ved Begyndelsen af Fenelons og Grevindens Bekjendtskab, ytrer Fenelon sin Beklagelse over, at han netop var paa Landet, da han havde modtaget en Billet fra Grevinden og nu maatte opsætte personligen at kunne hilse paa hende. „Hvad der imidlertid er vist“, tilföier han, „er, at jeg hver Dag önsker Dem af mit inderste Hjerte Sindets Samling og Troskab mod Guds Aand, hvortil De trænger, for at kunne overvinde alle de Farer, som Deres Stilling förer med sig. De har Meget at frygte baade udvortes og indvortes fra. Udvortes smiler Verden til Dem, og den Deel af Verden, som bedst kan smigre Deres Forfængelighed, giver denne en rigelig Næring ved de Tegn paa Agtelse og Hensyn, som De modtager ved Hoffet. Indvortes har De at overvinde Smagen for et forfinet Liv, en stolt Charakter og en ved Vanen næret Hang til Adspredelse. Alt dette tilsammen danner ligesom en Ström, der river Dem bort, trods Deres bedste Forsætter.“ Som Middel herimod anbefaler Fenelon hende at bevare sig nogle hestemte Timer til Bön og Læsning.

Det kunde ikke være andet, end at en Dame ved Ludvig XIV's Hof maatte ofte finde det vanskeligt at opfylde de Fordringer, som hendes Stilling gjorde til hende, og dog tillige at vinde Tid og Samling til religiös Andagt og moralsk Selvbetragtning. Fenelon indrömmer til en vis Grad denne Forlegenhed, som Grevinden synes at have gjort gjældende til sin Undskyldning, men, idet han foreholder hende Evangeliet om Marthe og Marie, bemærker han, at, hvormange og hvor paa-

trængende hendes Forretninger kunde være, forhindrede de hende dog ikke fra at spise det daglige Bröd til sin Næring; og ligeledes var Gud altfor god og havde ladet hende føle sin Naade altformegent, til at han skulde beröve hende Midlerne til at bede og at nære de fromme Fölelser, som han havde indgivet hende. „Sörg derfor for, Madame!” vedbliver Fenelon „at forskaffe Dem Morgen og Aften en liden halv Time;” og nu giver han en Anviisning, der rigtignok ikke ganske tilfredsstillter en rigoristisk Moral, men snarere minder om den Maade, hvorpaa den katholske Sædelære blev accommoderet af Loyolas Disciple, skjönt her i en saa uskyldig Form, at man fristes til at oversee dens mislige Conseqventser: *„Ved at lade, som om man vaagnede sildigere om Morgenen, som om man om Aftenen havde et Brev at skrive, skaffer man sig ud af Forlegenhed og de sande Forretninger gaee derfor ikke mindre vel.”* „Man maa” — fortsætter Brevskriveren — „ogsaa benytte Öieblikkene. Naar man venter Nogen, naar man gaer fra et Sted til et andet, naar man befunder sig hos Folk; som gjerne tale, og som man kun behöver at lade tale, da oplöfter man et Öieblik sit Hjerte til Gnd, og man forfriskes for Resten af sine Sysler. Jo mindre Tid man har, desto vigtigere er det at holde Huus dermed. Naar man vil vente paa at faae regulerede og beqvemme Timer, löber man let Fare for at vente for længe, især ved den Slags Levemaade, hvori De befunder Dem; man maa gribe afbrudte Öieblikke.\*) *Det er ikke med Fromheden som med de verdslige Anliggender; disse fordre bestemte og sammenhængende Tider; men man behöver ikke megen Tid for at elske Gud, for at oplöfte sit Hjerte til ham, for at tilbede*

---

\*) Slg. Brev af 17de Nvbr. 1694: „Man skal ikke vente paa de Tider, da man kan lukke sin Dör og ikke see Nogen. Selv det Öieblik, som lader os savne Stillehed til Sindets Samling, kan benyttes netop dertil, ikke blot naar De kjörer, men naar De spiser, klæder Dem paa etc. *Medens Andre fortælle unyttige og kjedelige Historier, da, istedetfor at lade disse fremkalde Deres Spottelyst, vil De kunne benytte Tiden til Alvor og Eftertanke.*”

*ham i sit Hjertets Grund, for at hellige ham det, man gjør og det man lider, og at dæmpe sit Hjertes voldsomme Bevægelser.”\*)*

Fenelon trættes ikke ved at gjentage de samme Raad og Formaninger. „Jeg er glad ved, Madame!” skriver han under 23de Februar 1690, „at De endelig har fundet Middel til at forskaffe Dem nogle eensomme Tider. At aabne sin Dør sildigere, at lade, som om man endnu sov, forresten at søge et Fristed udenfor sit Hjem; see, det er gode Midler til at værgе sig mod alle ubeleilige Folk. For den øvrige Tid kan De gjerne gjøre det en Smule kort af med visse Folk, som kun søge at more Dem eller at indvikle Dem i Anliggender, som ikke vedkomme Dem. Med Hensyn til hvad der er en Følge af Deres Stilling og daglige Pligter, eller til hvad der kan være Dem ubeleiligt og adspredende, da er der ikke andet for, end at bære det i Stilhed. Det er en stor Tröst, at kunne forestille sig, at Gud skjuler sig i Skikkelse af den Paatrængende og Ubeleilige lige-saa vel som i Skikkelse af de meest opbyggelige Venner. Det Ubeleilige, som Gud sender os, tjener til at bryde vor Egen-villie, at omstyrte vore Planer, at lade os med desto større Fyrighed længes efter Stilhed og Andagt, at frigjøre os fra vore egne Anstalter, vore Beqvemmeligheder og Magelighed, at ydmyge vor Aand til at rette sig efter Andre.”

Denne Tanke, at selv det, som hemmer, fremmer, at det, som synes at fjerne os fra Gud, netop kan være et Middel i hans Haand til „at vække en saameget større Hunger efter Gud”, hørte til de Ideer, som Qvietismen fastholdt og indskjærpede paa en Maade, der mangen Gang paadrog den en meer eller mindre fortjent stræng Daddel. Fenelon erkjendte den Fare, som kunde være forbunden med hiin Anskuelse, og imødegaar den urigtige Anvendelse, som muligen lod sig gjøre af hans ovenfor anførte Ytringer, ved strax at tilføie:

\*) S. Br. dat. 2den Octbr. 1689; slg. 21de Marts 1692; 17de Novbr. 1694.

„Det være langt fra, at vi nogensinde *efter eget Valg* skulde udsætte os for Selskaber, som adspredede os. Det forbyde Gud! Det vilde være at friste ham; men hvad angaaer hine Underkastelser, mod hvilke man tager sine Forholdsregler ved at reservere sig Timer til Læsning og Bön, da regn paa, at de ville vende sig til det Gode. Alt, hvad der er i Guds Haand, bærer Frugt der. Ofte ere de Ting, som lade Dem sukke efter Een-somhed, nyttigere til at ydmyge Dem og til at lade Dem afdöe fra Dem selv, end den allerdybeste Eensomhed. Lader os gaac, som Gud förer os, Dag for Dag, benyttende ethvert Öieblik uden at see længere frem. *Stundom vilde en oprækkende Læsning, en fyrig Betragtning eller en Samtale, som henrykkede Dem, smigre Deres Smag, gjöre Dem fornöiet og tilfreds med Dem selv, og, idet derved vaktet skjönne Ideer hos Dem om Korsets Betydning, kun gjöre Dem mere storagtig, mere ömfindtlig mod de Personer, som De traf paa Deres Vei ved Udgangen fra disse hellige Övelser. Hold Dem derfor, Madame! til denne simple Regel: paadrag Dem ikke selv det, der kan adsprede Dem, men lid i Stilhed Alt, hvad Gud imod Deres Villie tilskikker til at forstyrre Dem.* Hvilken Indbildning, at söge Gud langt borte, og ikke at tænke paa, at man har ham midt under al Forvirring og Stöi, forsaavidt man troende taaler med Ydmyghed og med Mod Skabningernes ubehagelige Paavirkning og sine egne Ufuldkommenheder!” — „Det er vel sandt” — bemærker Fenelon (28de Mai 1695) — „at man ikke af Dovenskab og misforstaaet Frihedslyst tör forsömme sine fromme Övelser, men i Tilfælde af, at vi netop til den Tid, der er bestemt til Bön eller from Betragtning, overraskes af Personer og Forretninger, hvilke vi ikke kunne bortvise uden at give grundet Anledning til Misfornöielse, da opsætte man sin Andagt til en anden Tid, ligesom mau udsætter sit Middagsmaaltid til Kl. To, naar man paa Grund af Besög er forhindret fra at spise Klokken Tolv. Hvad derimod angaaer Folk, som ikke have nogen virkelig Forretning, men som komme til hiin

Tid kun for Underholdnings og Fornöielses Skyld, dem gjöre man ikke mange Omstændigheder med, de fortjene ikke bedre end at skikkes bort (ils ne sont bons qu'à renvoyer; il en faut faire rigoureuse justice).

Medens *St. Simon* har med større Skaansel og Hensynsfuldhed behandlet Grevinde Gramont end saamange andre Personer, hvis Portraiter han har givet i sine Memoirer, har derimod *Mdm. Caylus* i sine *Souvenirs*\*) fældet en meget stræng Dom over sin Medbeilerinde til Hoffets Gunst, og Fenelons Breve bekræfte ved den Frimodighed, hvormed han foreholder Grevinde Gramont hendes Hovedfeil, at der vistnok kunde være rig Anledning for hendes Omgivelser til Utilfredshed. Men netop denne Frimodighed afgiver fra den anden Side et ikke mindre hæderligt Vidnesbyrd for den, der havde Kjærlighed og Mod nok til at udtale disse Bebreidelser, end for den, der modtog dem og derved kun lod sig bestyrke i sin Höiagtelse og Tillid til sin velmenende, men strænge Ven. I et Brev af 21de Marts 1692 skrev Fenelon:

„Det er ikke mig, Madame! som det er vanskeligt at faae at see, men Dem. Dette beder jeg Dem at betænke og ikke at skjænde paa Folk, der gjemme mig som en Reliquie. Jeg vo-ver ikke at søge Dem mellem Grev Gramont og alle disse andre Folk, der saa godt holde Dem med Selskab; — alvorligt talt, jeg beklager Dem i Deres Forlegenhed. De vilde have særdeles godt af at skaffe Dem nogle Timer frie, for at kunne samle Deres Sind . . . . *Eensomhed og Sindets Samling er det eneste Middel mod Deres hovmodige Indbildninger, Deres skaanselløse og haanende Kritik, Deres flygtige Ideer, Deres Utaalmodighed mod Deres Tjenestefolk, Deres Smag for Fornöielser, og mod alle Deres andre Feil.* Dette Middel er ypperligt, men det maa ofte fornyes. *De er et godt Uhr, men hvis Kjæde er kort, og som man derfor ofte maa trække op.*”

\*) Udg. Amsterd. 1770 in XII p. 161.

Fenelon kommer ideligen tilbage til at foreholde Grevinden hendes Tilböielighed til bidende Satire, hendes ukjærlige og skaanselsløse Ytringer, til hvilke hendes Ömgivelser snart ved deres Taabeligheder, snart ved at more sig over hendes Indfald gav hende rig Anledning. Han vover endog, hvad der ikke lidet overrasker Læseren, at öve sit Censorembede paa en Maade, der synes beregnet paa, at Formaningen selv skulde lade Vedkommende föle Braadden af den Ironie, hvormed hun var altfor tilböielig til at saare Andre.

„Fremfor Alt er *Taushed* Dem nödvendig. Selv da, naar De ikke kan unddrage Dem Selskabet, kan De dog ofte *tie* og overlade Andre den Ære at före Conversationen. De vil ikke kunne tømme Deres Hovmod, Deres Hang til Haan og Spot uden ved at holde den fængslet ved *Taushed*. Sæt en stræng Vogter for Deres Tunge” . . . (21de Marts [1690] Corresp. p. 223) . . . „*Taushed* sparer Dem mange haarde og stolte Ord, undertrykker en Mængde Spotterier og farlige Domme over Næsten. *Taushed* ydmyger og frigjør fra Verden” . . . (a. St. S. 224). „De kan ikke sætte Dem selv paa for stræng en Faste med Hensyn til en verdslig Conversations Nydelser . . . De bliver endnu ved at være et ondskabsfuldt Barn. Alle de Kors, som Gud paalægger Dem, og under hvilke han vil böie Dem, undertrykke endnu ikke Deres Hoffærdighed . . . *Tal, naar De er alene; De vil da aldrig tale formeget; thi det vil da være til Gud alene, at De taler om Deres Elendighed, Deres Trang og Deres Önsker. Men i Selskab vil De vanskeligen kunne forfalde til den Yderlighed, at tale for lidt.* Dog bör det ikke være nogen tör og hoffærdig *Taushed*; det skal derimod være en mod Andre hensynsfuld *Taushed*. *Jeg vil være glad, dersom De kun taler for at rose, for at billige, for at behage, for at skaane, for at opbygge; men jeg er vis paa, at, naar De kun taler paa denne Maade, vil De kun tale meget lidt, og Conversationen vil forekomme Dem flau.* Indskrænk Dem derfor, Madame! til at tale lidt, at tale simpelt og beske-

dent, at foretrække Andre for Dem selv i Alt, og at bevare Sindets fromme og alvorlige Samling under Conversationen. De behøver meer end Andre denne Modgift" (a. St. S. 227).

Intet er almindeligere, end at Menneskene troe i deres udvortes Forhold at see den største og egentlige Hindring for deres Stræben efter Dyds og Fuldkommenheds Maal. Man maa slutte af et Brev (uden Dato, a. St. S. 248 ff.) fra Fenelon til Grevinde Gramont, at ogsaa denne har i sin Stilling ved Hoffet troet at finde uoverstigelige Vanskeligheder for at iværksætte sit Forsæt om ganske at hellige sig til Gud. „Hvad jeg kan erindre af det, som jeg sagde Dem i Søndags," skriver Fenelon, „er fornemmelig *to Ting: den første, at vi skulle hellige os i den Stand, hvor Forsynet har sat os, uden at lægge Planer for vort dydige Forhold i Fremtiden, og den anden, at vi skulle vise en stor Troskab mod Gud i de mindste Ting.* De fleste Folk tilbringe den bedste Tid af deres Liv med at kjende og beklage deres Levemaade, at foresætte sig at forandre denne, at gjøre sig Forskrifter for en Tid, som de haabe at faae, og som maaskee ikke er given dem, og saaledes at tabe ved Overveielser en Tid, som de burde anvende paa at gjøre noget Godt og arbeide for deres Frelse. Man maa betragte denne Slags Tanker som en farlig Fristelse. *Der er ingen Tid mere skikket til at arbeide for vor Frelse end den, som Gud netop nu giver os af sin Barmhjertighed, fordi vi have den idag og maaskee ikke faae den imorgen . . .* Det er ligesaa nödvendigt at anstrænge sig for det angivne Maal idag som om ti Aar, ved Hoffet som i et mere stille Liv . . . . Dersom Gud havde forudseet, at man ikke kunde frelses ved Fyrsternes Hoffer, da havde han befalet os aldrig at blive der. Langt fra at have givet denne Befaling, er det ham, som indsætter Konger og som tillader, at Födsel eller Embede giver Adgang til deres Hof . . . Væn Dem til ofte at tilbede hans hellige Villie ved en ydmyg Underkastelse under hans Forsyn og Anordning. Bed ham, at han styrker Dem, at De ikke skal falde . . . Han for-



langer ikke store Ting af Dem, for at De skal frelses i den Stand, hvori han har sat Dem. „Guds Rige er inden i Eder”, har Christus sagt. Lader os gjøre det, som vi vide, at han forlanger af os, men fra det Öieblik, at vi kjende hans Villie, lader os ikke spare os og lader os være troe . . . *Dersom man alene kunde frelses ved store Ting, vilde der være faa Mennesker, som turde haabe at frelses. De smaa Ting blive store, naar Gud forlanger dem af os; de ere kun smaa i sig selv, men de blive store, saasnart de före os til Gud og tjene som Midler til at besidde ham evig.*”

Det förste Skridt, som Mennesker pleie at foretage sig, der ere blevne opmærksomme paa den farlige Vei, hvor deres Letsindighed og Kjærlighed til Verden har fört dem, er som oftest at anvende en Strængthed mod sig selv i Valg af Levemaade, der ikke sjelden gaer til den modsatte Yderlighed og lader dem söge et Værn mod deres verdslige Tilböieligheder i stræng udvortes Askese, i en legemlig og sjælelig Selvpinelse, som dog mangen Gang ingenlunde træffer det Onde, der skal udryddes, i dets Rod. Den katholske Kirkes Lære og Forskrifter, saaledes som de sædvanligen bleve foreholdte og anpriste, kunde ikke andet end understötte de ovennævnte Bestræbelser. Ogsaa Grevinde Gramont maa have sögt ved lignende Forholdsregler at beseire sig selv og at overvinde de Fristelser, for hvilke hun altfor ofte gav efter. Fölgen deraf viste sig imidlertid ogsaa ved denne Leilighed ikke sjelden at være den, at nye Skrupler og nye Forlegenheder udviklede sig af en voldsom og unaturlig Kamp, som, hvor den endogsaa stundom blev lykkeligen bestaaet, mangen Gang kun tjente til at bestyrke den indre Stolthed og den Selvtilfredshed, som egentlig var den aandelige Sygdoms Kilde og Udgang. Et Brev fra Fenelon af 27de Juni (1690) lader os kaste et Blik i Grevindens Sjæl og viser os tillige den Klarhed og Aandsfrihed, hvormed hendes aandelige Raadgiver rögte sit Kald.

„Jeg er meget rört over den piinlige Tilstand, hvori De

befinder Dem, Madame! Jeg troer klart at kjende Kilden dertil. Dersom De kan beslutte Dem til at bruge det simple Middel, som jeg vil foreslaae Dem, vil De snart føle Lettelse; men jeg frygter for, at en Skrupel vil forhindre Dem fra at benytte Dem deraf."

*„Den overdrevne Frygt for at finde Behag i uskyldige og nødvendige Ting gjør Dem større Skade i Deres Fremgang til aandelig Fuldkommenhed, end denne Behagelighed selv kunde gjøre Dem.* Det er sandt, at man aldrig maa smigre sig selv, især naar man er nødt til at straffe sig; men en bestandig Anstrængelse for at bortstøde endog den mindste uvilkaarlige Følelse af Fornöielse og Behag under en velordnet Levemaade, forstyrrer og forvirrer Dem paa en meget skadelig Maade. Jeg billiger derfor ingenlunde denne anstrængte Opmærksomhed for uophörligen at afvise de Behageligheder, der uundgaaeligen knytte sig til den simple Næring og til den fornödne Hvile. Eftersom man anbefaler Dem at drikke Melk for at forfriske Deres Blod, saa bör De, med Hensyn til Fasten, gjøre, hvad Deres Læge foreskriver Dem. Man maa uden Raisonnement her overgive sig til Andres Bestemmelse, naar man eengang har gjort Rede for, hvorledes Sagen staaer. I andet Tilfælde forvirres man og qvæler sig selv. I alt, hvad der angaaer Deres Sundhed, bör De ligefrem tale til Lægen og lade ham afgjøre, hvad der skal skee. Men adlyd roligen; derpaa er det, at Deres Troskab og Deres Mod skal öve sig. Uden dette vil De dog hverken have eller fortjene at have Guds Börns Fred. Bær al den Pine, al den Trang og Underkastelse, som er forbunden med Deres Stilling, som en Bod; det er den Bod, som Gud paalægger Dem, og som er meget sikkrere, end den, som De selv kan vælge. Men underkast Dem den med Tillid og Hengivenhed til Gud, som elsker Dem saameget mere, jo mindre han skaaner Dem. Nyd saamegen Sövn, som Lægen anseer for nødvendig med Hensyn til Deres Befindende og nærværende

Upasselighed. *De bør have Skrupler over Deres Skrupler og ikke over Deres Sövn.*”

Langt fra at billige hine selvvalgte Poenitentser gjør Fenelon sig gjentagne Gange Umage for at vise, hvor lidet skikkede de ere til at opnaae deres Hensigt, og det netop af den Grund, at Mennesket ved at paalægge sig denne Slags Smerter egentlig ikke paalægger sig nogen Smerte, men kun finder en hemmelig og derfor saameget farligere Næring for sin Selvsyge. Derfor er det rigtigere at overlade Gud Bestemmelsen af de Kors, som ere os de gavnligste; og at bære disse med Taalmodighed og Hengivenhed, det er den egentlige Pröve paa, hvorvidt vi ere komne i aandelig Fuldkommenhed, ligesom de ere de hensigtsmæssigste Midler til at bringe os vor höieste Bestemmelse nærmere. *„De Lidelser, som vi selv vælge, lade ikke vor Egenkjærlighed döe, saaledes som de, hvilke Gud sender os hver Dag.* Disse sidste frembyde ikke noget Stöttepunkt for vor Egenvillie, og ligesom de komme umiddelbart fra det barmhertigste Forsyn, saaledes före de ogsaa med sig en Naade, som svarer til vor Trang. Derfor bør man kun hver Dag overgive sig til Gud, uden at see længere frem; han bærer os i sine Arme, som en öm Moder sit Barn. Lader os troe, haabe, elske med al Barnets Eenfold. I enhver Forlegenhed lader os vende vort Blik tillidsfuldt til den himmelske Fader, som i sin hellige Skrift har sagt: *„Kan en Moder forglemme sit Barn, være ubarmhertig mod sit Livs Frugt? og, om hun kunde det, jeg glemmer Dig ikke (Jes. 49, 15).”*” (Corresp. de Fenel. VI p. 224).

„De Kors, som vi selv tilberede os, ere ikke de, som komme fra Gud. *Vi friste ham ved vor falske Viisdom, idet vi ville forekomme hans Anordning og ville hjælpe paa hans Forsyn ved vor egen Forsynlighed.* Frugten af denne Viisdom er altid bitter, idet vi selv saaledes unddrage os Guds faderlige Formynderskab. Öieblikkets Kors före altid deres Naade og

følgelig deres Forsödelse med sig: man seer deri Guds Haand, som lader sig föle. Men de Kors, som skyldes en urolig Forsynlighed, ligge udenfor Guds Orden og bortfjerne os kun fra Naaden. „*Hver Dag har nok i sin egen Plage*”, siger Jesus Christus. Enhver Dags Plage bliver et Gode, naar man lader Gud virke. Hvo ere vi, at vi skulde sige: Hvorfor handler Du saaledes med os? Han er Herren; det er nok; han er Herren, lad ham gjøre, hvad der er godt i hans Öine. Han ophöie eller nedtrykke, han slaae eller han tröste, han saare eller han helbrede, han give Liv eller Död — altid er han Herren, vi ere kun hans Værk og følgelig et Spil i hans Hænder. Hvad ligger der Magt paa, naar kun Han forherliges, og Hans Villie fuldkommes i os? Lader os gaae ud af os selv; ingen Egenkærlighed meer — og Guds Villie, som udtaler sig hvert Öieblik i Alt, vil ogsaa hvert Öieblik tröste os for det, som Gud vil gjøre om os eller i os paa Bekostning af os selv. *Menneskenes Modsigelser, deres Ubestandighed, selv deres Uretfærdigheder ville vise sig for os som Virkninger af Guds uforanderlige Viisdom, Retfærdighed og Godhed: vi ville kun see Gud i hans uendelige Godhed, skjulende sig under blinde og slette Menneskers Svagheder.*” Corresp. de Fen. VI. p. 262.

I dette Brev er det ogsaa, hvor følgende mærkelige Sted har sin Plads: „*Hvad have vi ikke lovet os selv! Men vore Löfter ere fulde af Lögn . . . Vort Hjerte er ligesaa forfængeligt og ligesaa falsk som hvad der er meest fordærvet uden om os. Lader os derfor ikke foragte Verden, uden at foragte os selv; vi ere mere foragtelige end den; thi vi have modtaget Mere af Gud og ere derfor mere utaknemmelige og trolöse. Lader os indrömme, at Verden ifølge en hemmelig Retfærdighed bedrager os, frister os, mishandler os, ligesom vi have villet bedrage Gud, som vi have svigtet ham og ligesom vi have saa ofte krænket Naadens Aand. Jo mere Verden gjør os kjede af sig, destomere fremmer den Guds Værk; og den viser*

os ligesaameget Godt, idet den vil gjøre os Ondt, som den vilde gjøre os Ondt, dersom vi havde faaet alle de falske Gøder, som den syntes at skylde os.\*)

To Ting forurolige og bekymre alle Mennesker, som, trætte og ulykkelige ved et Livs Forfængelighed, der kun havde sat jordisk Nydelse og Adspredelse til høieste Maal, pludselig med Energie ere vendte om og have søgt deres Frelse ad den Vei, som Christendommen viser. Den ene er den ved Langsomheden og Vanskeligheden i at gjøre Fremskridt paa Fromhedens og Fuldkommenhedens Vei opstaaede Frygt for, med sin bedste Villie dog ikke at kunne naae Maalet. I nøie Forbindelse her-

---

\*) Paa Originalen af dette Brev har Keiserinde Marie Theresia med egen Haand tillföiet: *Lettre de M. L. de F. sur les paines (sic!) qui viennent de la part du prochain.* Denne Paategning, hvor ubetydelig og i sig selv overflödig den end forekommer, synes dog at være et Vidnesbyrd om, at dette Brev maa have i nogen særegen Grad tiltrukket sig Keiserindens Opmærksomhed. Det er overhovedet interessant at opdage Spor af, hvorledes snart denne snart hiin Yttring af en stor og ædel Aand, henstillet uden Tanke om at gjøre videre Virkning end paa den enkelte Tilhörer eller Læser, til hvilken den nærmest var rettet, har fundet Indgang langt ud over denne Bestemmelse og ved atter at optages af Andre har fortsat sit Indtryk langt ned i Tiden og i vid Omfang. Saaledes erindrer jeg mig at have fundet fölgende Yttring af Fenelon udhævet, inden jeg vidste, at den forekom i nærværende Samling (p. 269 [17de Novbr. 1694]) af hans Breve til Grevinde Gramont: „Ofte er det, som vi offre til Gud, ikke det, som han vil. Det, som han meest önsker af os, er det, som vi mindst önske at give ham, og som vi frygte for, at han skal begjere. Det er Isaak, den elskede, den eneste Sön, som han vil, at vi uden Medlidenhed skulle offre ham. Alt det Övrige er Intet i hans Öine.”

Den, der har optegnet disse Ord, er *Caroline Pichler* i sine *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben* IV. p. 188. Det er ikke usandsynligt, at *Caroline Pichler*, paa Grund af sin Moders fortrolige Forhold til Keiserinde Maria Theresia — om hvilket slg., foruden Datterens Memoirer, ogsaa *Vchse, Gesch. des österreichischen Hofes* 8. Th. S. 39 f. — kan have kjendt denne Samling af Fenelons Breve som Autographa. Til de anförte Ord föier den tyske Digterinde den Bemærkning, at hun troer at have fundet bekræftet af Erfaring, „hvorledes, om just ikke alle, saa dog mange Mennesker tilsendes netop de Lidelser, de Sorger eller Savn, hvilke de tidligere have frygtet allermeest.”

med staaer hin utilfredsstillende, uhyggelige Stemning, hvilken Mystikerne betegne med Navn af *Törhed*, *Forladthed*, *Mörke o. desl.*, hvor den Glæde og Tröst, den Beroligelse og saliggjørende Fred, som er den Angrende og sande Bodfærdige forjætted, udebliver eller dog staaer langt tilbage for den søde Smerte og den Henrykkelse, der var den umiddelbare Følge af Omvendelsens første Begeistring; og hvis opløftende Indtryk gjorde ethvert Offer og enhver Selvfornægtelse let, som vare knyttet til det nye og gjenfødte Liv. Under saadanne Stemninger foreligger Den, hvis aandelige Hjælp og Raad bliver anraabt, en vanskelig Opgave; thi den uklare Stemning, hvori Menneskene i Almindelighed, men netop hine Personer i Sædeleshed befinde sig, kan let foranledige den Fortroelige, for hvem de udøse deres Klager, snart til at tröste og berolige, hvor der fremfor Alt behövedes Alvor og Strænghed, snart til at svare ved Daddel, hvor Hjertet trængte til mildnende Lægedom. Det 17de Aarhundrede havde sin „Zerrissenheit“ og sin Blaseerthed saa godt som vor, i det Mindste hos den Deel af Selskabet, som i intellectuel Dannelse stod vor Tid nærmest; og een af de almindeligste Bebreidelser mod Quietismens Tilhængere var den, at de ikke blot altfor ofte betragtede en overfladisk Anger som tilstrækkelig Adkomst til Evangeliets Tröst, men endog opfattede sædelige Feil og Forvildelser fra en Side, hvor de snarere maatte synes Befordringsmidler end Hindringer for at komme i nærmere Samfund med Gud. Vi have imidlertid seet i det Foregaaende, at det ikke kan bebreides *Fenelon* at have viist en for overbærende Skaansel mod den Person, som her havde betroet sig til hans Veiledning; netop saameget større Ret kunde han da ogsaa have i at anvende en Tröst, der vilde være Gift for et mindre dybt Gemyt, men som blev en nødvendig Lægedom, hvor det kunde befrygtes, hvad her maaskee netop var Tilfældet, at en forhærdet Trods skulde aflöse Fortvivlelsen over de ringe Fremskridt i Bestræbelsen efter Fuldkommenhe-

dens Maal. Hvorvidt Fenelon fortjener den Bebreidelse, som er bleven gjort ham,\*) at han i sine Breve (f. Ex. til M<sup>me</sup> Maisonfort) har opfordret til at sætte sig ud over „mørke og skrækkende Tanker” paa en Maade, hvorved ubefæstede og forfængelige Gemytter kunde ansee sig beføiede til at afvise en urolig Samvittigheds Paamindelser, tør man vistnok ikke bedømme efter en almindelig og abstract Regel. Der gives Opmuntringer, som indeholde store og vigtige Sandheder for Personer, som have gjort Fremskridt paa den aandelige og moralske Fuldkommenheds Vei, medens de kunne give Anledning til en ligesaa latterlig som sørgelig Anvendelse, naar de tilregnes af dem, der endnu kun befinde sig paa et meget ufuldkomment Trin af religiøs-sædelig Udvikling.\*\*)

Vi ville iagttage hans Raad til Grevinde Gramont i ovennævnte Henseende. Efter en Formaning til *at anvende, saavidt det var muligt, visse bestemte Tider af Dagen til Bøn og alvorlig Eftertanke*, foruden at bestræbe sig for under det daglige Livs Adspredelser at benytte selv flygtige Öieblikke til et

\*) *Bonnel, De la controverse de Bossuet et de Fenelon sur le Quietisme.* Paris 1850, p. 17. En modsat Bebreidelse har *Nisard* fremsat i sin strænge Bedømmelse af Fenelon, *Hist. liter. T. III. p. 441.*

\*\*) En Retfærdiggjørelse for Fenelon i ovennævnte Henseende vil man kunne finde i et Brev fra *M<sup>me</sup> Maintenon* til *M<sup>me</sup> Maisonfort* (16. Aug. 1695), hvori denne opfordres til at bortskaffe *M<sup>me</sup> Guyons* Skrifter fra St. Cyr for de unge Pigers Skyld, som der bleve opdragne. „Oghvad *Erkebiskoppen af Cambrays* Skrifter angaaer, hvorfor vil De endelig beholde disse? De veed, at vi have viist dem til *Andre imod hans Villie*, og De kjender min og Deres egen Uforsigtighed i denne Henseende. *Han har sagt os, han har flere Gange skrevet os det til, at disse Skrifter ikke vare skikkede for alle Slags Personer, og at de endog kunde blive meget farlige; at han havde skrevet dem for enkelte bestemte Personer, for hvilke han indestod, og havde derfor ingen Forsigtighedsregler taget. De har ofte indrømmet, at disse Skrifter have gjort Fortred, fordi man ikke forstod dem, eller fordi man holdt sig til enkelte Partier, istedetfor at undersøge det Hele tilsammen, eller fordi man gjorde en urigtig Anvendelse deraf, idet man fortolkede dem anderledes, end Forfatteren havde meent.*” (*S. Lettres de M. Maintenon T. III. p. 153.*)

oprigtigt Hjertesuk, vedbliver Fenelon i det ovenfor anførte Brev af 2den Octbr. 1689: „En anden Ting, som De har at agte paa, er, *ikke at tabe Modet*, hverken ved Erfaringen af Deres Svaghed eller ved Afsmag for det bevægede Liv, som De fører. Det er en Guds Barmhertighed, at han lader Dem sukke over denne Adspredelse, og disse Suk ere en Modgift, som forhindrer Dem fra at lade Dem henrive deraf. Det skulde gjøre mig meget ondt, om dette Liv ophørte at mishage Dem. Gud lader Dem ved denne Afsmag og Lede, dersom den er oprigtig, afdøe fra Dem selv midt i det Selskab, der omgiver Dem, ligesom han lader andre Personer døe bort fra sig selv ved Eensomhed og ved Berøvelse af det, som Verden kan give. Det, hvorpaa det kommer an, er kun at være tro, taalmodig og fattet under den nærværende Tilstands Kors, hvilke man ikke selv har valgt, og som Gud har skjænket efter sine Hensigter.”

„Hvad *Feilene* angaaer, da ere de mere bittere at bære; men de ville vende sig til det Gode, dersom vi kun betjene os af dem til at ydmyge os, uden at gjøre os lunkne i vor Bestræbelse for at rette dem. *Modløshed* vilde ikke hjælpe til noget; *det er kun Selvkjærlighedens Fortvivelse*. Det sande Middel til at vinde Ydmyghed af vore Feil er, at see dem i deres hele Hæslighed, uden at tabe Haabet til Gud og uden at haabe Noget af sig selv. Aldrig har Nogen mere trængt til at blive ydmyget ved sine Feil, end De. Det er kun derved, at Gud udrydder Deres Forfængelighed. Naar Gud har berøvet Dem al Fortrøstning til Dem selv, da vil han opføre sin Bygning. Indtil den Tid vil han bruge Deres Feil som knusende Lyn. Lad Ham virke; arbeid De i Ydmyghed, uden at love Dem Noget.”

Af et andet Brev (21de Marts 1690) seer man, at Grevinden havde Skrupler over sine tidligere *Skriftemaal*. Fenelon trøster hende med: „Dersom de endog i Begyndelsen have



været uregelmæssige, have de i det Mindste dog været vel meente . . . De tidligere Skriftemaals Værd bestaae ikke i, ikke at have forbigaaet nogen af sine Feil, men det kommer blot an paa, oprigtigen at have anklaget sig for alle dem, som man dengang kjendte. Dengang havde De ikke Indsigt nok til at opdage mange af de Bevægelser, som reise sig for en ond og fordærvet Natur. *Alt som Indsigten vøxer, finder man sig ogsaa mere fordærvet, end man troede; man bliver ganske forfærdet over sin forrige Blindhed, og man seer udgaae fra sit Hjertes Grund som fra en dyb Hule en uendelig Mængde afskyelige Følelser i Lighed med hæslige og giftige Orme.* Man skulde aldrig have troet, at man indesluttede dem i sit Indre, og man skrækkes for sig selv, i Forhold som man seer dem komme frem. \*) Men man maa hverken forbauses eller tabe Modet. *Det er ikke, fordi vi ere blevne værre, end vi vare; tværtimod vi ere blevne mindre onde, men, medens vor Ondskab formindskes, forøges Lyset, som viser os dem, og vi blive grebne af Rædsel. Dog, lad det trøste Dem, at vi først mærke vore Feil, naar vi begynde at helbredes for dem . . . Dersom De seer vigtige Ting, som De har forglemt i Deres tidligere Skriftemaal, da siig dem ligefrem første Gang, De atter søger til Deres Skriftefader. \*\*)* Han er en retsindig, forstandig og from Mand. Forresten, gaae Deres Vei i Fred! Regn paa, at Ydmyghed, Taushed og Sindets fromme Samling vil gjøre Dem større Gavn, end alle de Bedrøvelser og Lidelser, hvorved De ellers vilde vise Deres Anger . . . *Det vil gaae langsomt med Deres Helbredelse; vær taalmodig med Dem selv som med Andre.*\*\*\*)

\*) Slg. 22de Decbr. 1691: „Forfængelighedens, Egenkjærlighedens og alle de andre Lidenskabers Spedalskhed vilde, dersom vi ikke vare blinde, forekomme os langt frygteligere og farligere end de ækleste Sygdomme, som kun vanzire Kjødets.”

\*\*\*) See foran S. 24.

\*\*\*\*) Slg. Fenelons Yttring i et Brev til *Mdne de Maisonfort* af 5te April 1693: „*On doit supporter ses défauts avec patience, comme ceux du prochain;*”

(Den 22de Juli 1690): „Det er en falsk Ydmyghed, at troe sig uværdig til Guds Godhed og ikke at turde vente Beviser paa samme. Den sande Ydmyghed bestaaer i at see sin hele Uværdighed og at overgive sig til Gud, uden at tvivle paa, at han kan udrette de største Ting i os. Gud behøver ikke at finde Noget hos os; han kan aldrig der finde Andet, end hvad han selv har nedlagt af sin Naade. Man kan endog sige, at Skabningens Intethed i Forening med en utro Sjæls Syndighed\*) netop er bedst skikket til at modtage hans Naades og Barmhertigheds Strømme, som der finde Leilighed til tydeligt at lade sig fornemme. Det er saaledes, „at Gud” — efter St. Pauli Udsagn, 1 Cor. 1, 27 — „har udvalgt det Svage i Verden, for at beskjemme det Stærke.” — „Frygt ikke, Madame! at Deres tidligere Utroskab gjør Dem uværdig til Guds Barmhertighed. Intet er saa værdigt hans Barmhertighed som en stor Elendighed. Han er kommen til Jorden, ikke for de Retfærdige, men for Synderne; han er kommen, for at søge det, som var fortabt, og Alt var uden ham fortabt. Lægen søger de Syge og ikke de Sunde . . . De venter, at Gud skal vise Dem et mildt og smilende Aasyn, for at drage Dem i Samfund med sig; og jeg, jeg siger, at naar De ligefrem aabner Deres Hjerte med fuld Fortrolighed, da vil De ikke være bekymret over, hvorledes han viser sig mod Dem. Lad ham vise Dem, hvis det behager ham, et strængt og vredt Aasyn — lad ham gjøre det: han elsker aldrig saameget, som naar han truer; thi han truer kun for at prøve, for at ydmyge, for at frigjøre. Er

---

hvor han dog strax tilføier: sans les flatter ni les excuser, au contraire, en les condamnant dans toute leur étendue . . . *On doit condamner ses fautes parcequ'elles sont fautes, non point parcequ'elles sont nôtres.*”

\*) On peut dire même que le néant de toute créature, joint au péché dans une ame infidèle, est le sujet le plus propre — — — 1 *Oeuvres spirit.* Rotterdam 1738 findes dette Brev optaget i Forbindelse med Stykker af andre, under Overskriften: *De l'Humilité*, og Texten lyder her saaledes paa det angivne Sted: on peut dire même *qu'il se plait à choisir l'ame infidèle et vuide de tout bien, pour en faire le sujet etc.*

det den Tröst, som Gud giver, eller er det Gud selv, som Deres Hjerter søger? Dersom det er Trösten, saa elsker De ikke Gud for hans egen Skyld, men for Deres Skyld. I dette Tilfælde fortjener De Intet et have. Dersom De derimod søger Gud fuldkommen reent og uden Interesse for Dem selv, da finder De ham endog mere der, end hvor han tröster Dem.\*) Naar han tröster Dem, maa De frygte for at sætte større Priis paa hans Södhed end paa ham selv; naar han behandler Dem haardt og De dog forbliver i Samfund med ham, da er det ham alene, til hvem De holder Dem. Ak, Madame! lader os ikke bedrage os! Man beruser sig med en forfængelig Tröst, naar man holdes opreist ved den Södhed, der fornemmes; man indbilder sig at være henrykket til den tredie Himmel, og man gör Intet, som har Hold; men naar man befinder sig i en *tör* og *nögen* Tro, da taber man Modet og troer, at Alt er tabt. Men netop da er det, at Alt fuldkommes, naar man kun ikke forsager. Lad derfor Gud handle; det er ikke Deres Sag at bestemme, hvorledes Gud vil handle med Dem; han veed bedre, end De selv, hvortil De trænger. De fortjener vel en Smule Törhed og Prövelse; udhold den taalmodigen. Gud gör fra

---

\*) Her finde vi Fenelon paa det bekjendte Spor om „den rene Kjærlighed“, som han aldrig opgav, hvor aahenbart det end var, at, saaledes som denne Lære forsvarede af Quietisterne efter de ældre Mystikeres Exempel, blev Fromheden her forvexlet med en Theorie, hvis Abstractioner tabte al Virkelighed af Syne, til Gunst for en ufrugtbar Idee. Med stor Klarhed har Leibnitz, der definerede Kjærligheden (*Codex diplom. Juris gent.*) ved den Glæde, man finder i en Gjenstands Fuldkommenhed og Lyksalighed efterviist, hvorledes den sande Kjærlighed, skjöndt den er grundet paa en ganske anden Grundvold end paa vor egen Interesse, dog er uadskillelig fra denne efter en af Gud i vor Natur grundet Orden. (Slg. Leibnitz's Breve til Burnet og til Nicaise, meddeelte i Pieces Justific. til T. II. af Baussets Hist. de Fenelon.) Men, om man endog kunde ønske, at Fenelon havde afholdt sig fra at indskjærpe og forsvare Theorien om den rene Kjærlighed i en Form som den, der ogsaa er brugt i dette Brev, vil man dog tillige af den hele Sammenhæng lære at see, hvad der var den egentlige Grund for ham til at skjæln saa subilt mellem at elske Gud for hans egen Skyld og elske ham som vor Lyksaligheds Kilde.

sin Side, hvad der passer sig for ham, naar han stöder Dem tilbage; gjør De da ogsaa fra Deres Side det, som De bör, nemlig elske ham, uden at vente paa, at han bevidner Dem sin Kjærlighed.\*) Deres Kjærlighed vil svare for hans; Deres

\*) Advarsel mod hiin Stemning, der ikke vil, at den guddommelige Virksomhed og det guddommelige Ord fremfor Alt skal afspeile sig i Menneske-aanden som klart Lys og helligt Liv, men kun som Tröst og Saligheds-fornemmelse var altid fornöden. „I Protestantismen gjorde allerede den tidligere Pietismus som bekjendt Naadestanden afhængig af en overvældende Følelsesforsikkring om Naaden, hvad der derfor altfor ofte, istedetfor den tilsigtede Glæde og Fred i den hellige Aand, førte til mørk Hovedhængeri. Thi kun paa de af Gud anordnede, ikke paa selvvalgte, Veie lader Gud sig finde . . . Den moderne Følelseschristendom deler med Pietismen og Herrnhutismen Ligeegyldigheden for Lærens ufordunklede Reenhed og Klarhed og med den sidste Mangelen paa alvorlig Villies- overgivelse til Gud; den bestaaer i en rastløs Jagen efter himmelske Fortröstninger, hvilke den dog ikke naaer og kommer i varig Besiddelse af, fordi den vægrer sig for at opfylde Betingelserne for dens Modtagelse og Bevarelse, og Gud paa sin Side ikke lader sig spotte. Den aandelige Lyst, som udelukkende bliver sögt i denne Retning, boer her fredelig sammen med sin Tvillingsöster, sandselig Verdenslyst, og af afgjørende seirrig Kamp mod Lögn og Synd og alvorlig Fastholden ved den Sandhed og Retfærdighed, der er af Gud, spores kun lidet. Man bliver derved ofte erindret om Hedendommens svælgende Culter, i hvilke lavere og höiere Lyst blandede sig sammen paa uklar Maade og sædeligen svækkede Mennesket. Kun det guddommelige Ords i det raadne Følelses- og Sjælekjöd skarpt og hensynslöst indskjærende Lære kan her grundig helbrede og hjælpe. Paa dette nys skildrede Standpunkt bliver den Fordring, at man skal lade sig nöie med den saakaldte nögne, følelsesløse Tro, fuldkommen uforstaaet. Med denne Fordring skal Følelsen ikke overhovedet udelukkes fra det religiöse Liv, da den tvertimod vedbliver at være en önskværdig Guds Gave, men denne takværdige Tilgift skal ikke gjøres til den oprindelige Hovedsag, og den christelige Religions egentlige Væsen ikke söges i Følelsen. Thi det er sikkert, at en Stræben og Sögen efter blot Følelsesopbyggelse er meer en Sögen af sig selv end en Sögen af Herren, hvorfor den udelukkende Tragten efter Salighedsfølelse snarere fortjener at kaldes Selvsyge end Fromhed.” S. *Evang. Kirchenszeitung*, Sept. 1853. Nr. 71. S. 695. — Til Charakteristik af den samme Sindsstemning paa det udelukkende moralske Gebeet (under Betegnelsen af *la sensibilité*) her blandt Andre *St. Marc-Girardin* i sin ypperlige Artikel om *Jean Jacques Rousseau* i Rev. d. d. m. 1852 givet træffende Bidrag („Voilà encore un des traits le plus caractéristiques de la sensibilité: elle est incapable de reconnaître le devoir, quand le devoir se montre sous la forme d’un embarras ou d’une sacrifice, quand il n’est pas accompagné d’une émotion

Tillid vil afvæbne ham og forandre hans Haardhed til Kjærtegn . . . Frygt blot ikke; det vilde være Mangel paa Tro, at frygte. Vent Alt, Alt vil blive Dem givet.”\*)

Unægtelig gives der en Södhed i den dybe og hjertelige Anger; den Smerte, som vi föle over begangne Feil, har lige- som enhver Straf noget Udsonende; og ligesom det derfor er naturligt, at vi frygte og bebreide os Mangel paa en levende Sorg, naar vi blive vore Feil og Svagheder vaer, som om vi ikke tilstrækkeligen afskyede og fordömte dem, saaledes kan det paa den anden Side blive en Fristelse, at betragte en le- vende og stærkt bevæget Fölelse af Anger og Ruelse over be- gangne Overtrædelser som et Tegn paa, at vi dog höre til de ædlere Naturer. Med Hensyn hertil er det, at Fenelon bemær- ker (a. St. S. 270): „Denne Fölelsens Livlighed og Letbe- vægelighed afhænger ikke af os . . . . Denne Forbittrelse og Misfornöielse med sig selv, som gjør store Ophævelser og taber Modet ved de mange haardnakkede Modsigelser, som reise sig fra vort Indre, er ofte kun en Virkning af Forfængelighed: man önskede at see alle sine Lidenskaber underkuede, for at kunne triumfere og behage sig i sin egen Fuldkommenhed. Lader os stræbe efter at være troe i vor Villies Grund, trods Naturens Modstræbelser. Dersom det endog hænder os, at vi falde frivilligen ved Skröbelighed, da lader os ydmyge os, til- intetgjöre os, rette os, uden Medlidenhed med os selv. Lader os ikke tabe et Öieblik, for at vende tilbage til Gud, men lader os gjöre det ganske eenfoldigt og uden Forstyrrelse. Lader os reise os og kraftigere fortsætte vort Löb, uden at ærgre os

---

et d'un plaisir”). I de tydske Romantikeres, Göthetilbedernes, Genius- dyrkernes Liv og Skrifter vil man kunne finde Bilag i Mængde til Stad- fæstelse af hine Advarsler mod den udelukkende Fölelsesophbyggelse.

\*) Slg. følgende Udsagn af Jansenisten *St. Cyran*: „Il faut se considérer comme l'instrument ou la plume de Dieu, ne s'élevant point, si on s'avance ne se décourageant point, si on ne réussit pas.” *Bungerer, Un Sermon sous Louis XIV p. 256.*

og opgive Modet paa Grund af vort Fald.”\*) — „Den eneste Brug, man kan gjøre af sine Feil, er derfor at lade sig ydmyge af dem i Stilhed. Jeg siger: i Stilhed, thi det er ikke at ydmyge sig, naar det skeer med Harme og Uvillie. Man skal fordømme sine Feil, uden at søge Formildelse af nogen Undskyldning og betragte sig selv for Gud i denne Beskjæmmelsens Tilstand, uden Forbittrelse over sig selv og uden Fortvivlelse, men i Stilhed benytte sin Feil til at lade sig ydmyge. Saaledes drager man af selve Öglen Lægemedel til at helbrede sig for dens Gift. Det er ikke at være ydmyg, at oprøre sig mod Ydmygelsen” (a. St. S. 268 f.).

I mange af de Anskuelser, som Fenelon gjør gjældende i disse Breve, vil man finde en stor Lighed med dem, der møde os i Jansenisternes Skrifter, og atter vil man finde disse indbyrdes i Overeensstemmelse med Reformatorenes Lære, hvori dog baade Qvietister og Jansenister kun saae en fordømmelig Hæresie. Hiin Overeensstemmelse er forresten ikke forunderlig, thi Qvietisme og Jansenisme er begge ligesom Protestantismen fremtraadte polemisk mod den Udartning af Christendommens Princip, der lader det Udvortes have Fortrinnet for det Indvortes, lader det ene Fornødne blive tilsidesat for en unyttig Mangfoldighed og derved truer med en fuldkommen Uudergravelse af hvad der er Christendommens egentlige og oprindelige Væsen. — Iövrigt föler Protestanten sig ogsaa derved tiltalt af disse Breve, at Fenelon ikke blot saa ofte anfører Jesu og Apostler-

---

\*) Slg. *Molinos: Aandelig Veiviser* II. 129. 132: „Vilde Du ikke ansee det for latterligt, om et Menneske i et Væddeløb snublede og nu blev liggende og lamenterede over sit Fald? Reis Dig, vilde Du sige til ham, spild ikke Tiden og giv Dig til at løbe; thi den, der hurtigen retter sig op og forfølger sit Løb, er som den, der ikke er falden. Dersom Du önsker at naae Fuldkommenhed og den indre Fred, maa Du Dag og Nat være omgjordet med Gudstillidens Sværd, gjøre Brug af dit Kjærlighedsforhold til Gud og af den fuldkomne Vished om Guds Barmhertighed under alle Feil og Ufuldkommenheder, hvori Du med Forsæt eller af Uagtsomhed gjør Dig skyldig. Og dersom Du ofte falder, og Du skulde föle Dig modlös, da stræb at opmande Dig og lad Dig ikke nedslaae.”

nes Ord, men ogsaa henviser Grevinden til selv at læse Bibelen. Saaledes anbefaler han hende i Anledning af Adventstiden at forberede sig til en værdig Helligholdelse af Julen ved at gjøre Indholdet af det tredie Capitel i Matthæus, endeel af Marci første Capitel, det tredie Capitel i Lucas og det første i Johannes til Gjenstand for Læsning og Betragtning. „De vil der finde” — siger han — „Johannes den Döbers Opmuntringer til Folket, hvilke indeholde det, som vi bör gjøre, for at forberede os til at drage Nytte af Jesu Christi Ankomst i Verden og i vore Hjerter.”

Iblandt de Breve, om hvis Foranledning man savner nærmere Oplysning, er der eet, som er fremkaldt ved en forefaldet forargelig Begivenhed, der havde vakt saameget større Opmærksomhed, som den Person, der havde begaaet Bröden, havde været anset for religiös og from. Paa Grevinde Gramont havde denne Begivenhed gjort et Indtryk, hvis Følger Fenelon saameget mere havde Grund til at befrygte, som lignende Tilfælde vel kunde bestyrke hende i hendes altfor store Mistro til Menneskene, og lade hende finde en Undskyldning for sine haanlige Spotterier. „Jeg erfarer”, skriver Fenelon 10de Decbr. 1686, „at den Forargelse, som nylig har fundet Sted, fornyer de grundede Bekymringer, som lignende Tilfælde have foraarsaget Dem. Hvad der meest gjør mig ondt ved disse ulykkelige Begivenheder, er, at Verden, som kun er altfor vant til at dömmе ilde om retskafne Folk, slutter deraf, at der ikke gives saadanne paa Jorden. Nogle ere henrykkede over at troe det og triumphere ondskafuldt; Andre ere forvirrede derover, og trods en vis Lyst, som de kunne have til at vende sig mod det Gode, holde de sig dog fjernt fra Religion og Fromhed, af Mistro til alle religiöse Mennesker. Man forbauses over at see en Person, der syntes at være god, eller, rigtigere, der, efter at være bleven virkeligen omvendt i Eensomheden, er falden tilbage i sine Tilböieligheder og Vaner, saasomt han er bleven udsat for Verdens Indvirkning.

Vidste man da ikke, at Menneskene ere skröbelige, at Verdens Exempel er smitsomt, at svage Folk ikke kunne bevare sig uden ved at flye Leiligheden til det Onde? Hvad Nyt er der da deri? See, hvormegen Stöi man gjør af, at et Træ uden Rödder og angreben af alle Vinde er styrtet om. Endelig, har Verden da ikke dem, der hykle Retskaffenhed, ligesaavel som der ere dem, der hykle Fromhed? Bör man, fordi der ere falske „retskafne Folk“, slutte, at der ingen virkelige gives? Naar Verden triumpherer over en saadan Forargelse, viser den, at den kun kjender lidt baade til Menneskene og til Dyden. Man maa sørge over denne Forargelse; men det er ikke tilladt at forundre sig over Noget, naar man kjender den menneskelige Elendighed tilbunds og veed, i hvilken Grad den Smule Godt, som vi gjøre, er i os som et Laan. Den, der staaer, skjælv, af Frygt for at falde; og den, der ligger paa Jorden og er sjunken ned i Dyndet, triumphere ikke over at see En af dem falde, der syntes at ville have holdt sig opret. Vor Tillid er støttet hverken til de skröbelige Mennesker eller til os selv, der ere lige saa skröbelige som alle de övrige; den er alene støttet paa Gud, som er den urokkelige Sandhed. Lad alle Mennesker vise, at de kun ere Mennesker, det vil sige, Intet, Lögn og Synd, lad dem lade sig henrive af Uretfærdighedens Ström, Guds Sandhed blegner ikke derfor, og Verden er kun saameget mere afskyværdig, som den har fordærvet dem, der søgte Dyden.”

„Hvad Hyklerne angaaer, da afslörer Tiden dem, og de forraade sig altid fra een eller anden Side. De Fleste ere kun Hyklere, for at nyde een eller anden Frugt af Hykleriet. Enten ere de blödagtige og vellystige, eller de ere egennyttige og ærgjærrige. Man seer dem skaane sig, smigre, agere forskjellige Personer. Den oprigtige Dyd er simpel, eensformig i sin Opførsel, uden overspændt Iver, uden Hemmelighedsfuldhed; den hverken ophöier eller fornædtrer sig; den er aldrig skinsyg over Ære eller Lykke. Den gjør saa lidt Ondt, den kan; den lader sig dömmes og tier; den er fornöiet med Lidt; den kjen-



der hverken til Cabale eller Hensigt eller Fordring. Skjænk den Opmærksomhed eller lad det være, den er altid den samme. Hykleriet kan efterligne alt dette, men meget plumpt. Dersom man bedrages derved, er det enten af Mangel paa Opmærksomhed eller af Mangel paa Erfaring om den sande Dyd. Folk, som ikke forstaae sig paa Diamanter, eller som ikke betragte den nær nok, kunne tage falske for ægte; men det er alligevel sandt, at der gives ægte, og at det ikke er umuligt at skjelne dem fra de andre. Sandheden er, at for at betroe sig til Folk, der synes dydige, maa man have erkjendt hos dem en ligefrem, grundig, eensformig, og i Farerne prøvet Opførsel, fjern fra al Affectation, men fast og kraftig i det Væsentlige.”

I et Brev, dat. Versailles 4de Juli (1695) skrevet til Grevinden under hendes og hendes Mands Ophold ved Badene i Bourbon, har Fenelon givet en Skildring af Hoflivet, hvis Sandhed bekræftes ved saamangt et Hjertesuk, meer eller mindre lydeligt udstødt af Personer, hvis Lod det blev at færdes i den fornemme Verden. „Dersom Bourbon er ligesaa gunstig for Dem som for Grev Gramont, forundres jeg ikke over, at den lader Dem forglemme Hoffet. Bourbon er for ham en sand Juvencus' Kilde, hvori jeg troer, at han dykker sig Morgen og Aften. Versailles forfrisker ikke saaledes. Der maa man altid have et smilende Ansigt, medens Hjertet ikke altid smiler. Hvorlidt der end er tilbage af Önsker og Selvkjærlighedens Ömfindtligheder, altid har man dog der noget at vaage over: man har ikke det, som man vil; man har det, som man ikke vilde. Man er bekymret over egne Vanheld og stundom over Andres Held. Men foragter de Folk, med hvilke man tilbringer Livet, og man löber dog efter deres Agtelse. Man bliver uleiliget, og man vilde dog være ilde tilfreds med ikke at blive det og at forblive i sin Eensomhed. Der er en Sværm af Smaasorger, som komme hver Morgen, naar De vaagner, og som ikke forlader Dem indtil Aften; de höre kun op, for paa ny at plage Dem. Jo mere man er paa Moden, desto mere

er man et Bytte for disse Plageaander. See det er, hvad man kalder Livet i Verden, og som er Gjenstanden for Daarernes Misundelse. Men disse Daarer ere hele den forblindede Menneskeslægt. Ethvert Menneske, som ikke kjender Gud, der er Alt, og det Övriges Intethed, er een af disse Daarer, som beundre og misunde en meget jammerlig Tilstand. Ogsaa har den Vise sagt: *Daarernes Tal er stort* (Præd. 1, 15). Jeg önsker Dem, Madame, af mit ganske Hjerter, at De maa have *den Aand, hvilken Gud giver*, som der er skrevet i Evangeliet, *til alle dem, der bede derom* (Luc. 11, 13). Til at helbrede Hjerterne er dette Middel at foretrække for alle andre, som kun helbrede Legemet. Man maa tænke paa at forynge sig i Jesus Christus til det evige Liv, og at lade det udvortes Menneske ældes, der, ifölge St. Paulus (Rom. 6, 6.) er *Syndens Legeme*. Dog, det er at holde for lang en Prædiken. De vil holde Den det tilgode, der har iagttaget en lang Taushed."\*)

Blandt de Breve i denne Samling, hvor den quietiske Mystik træder stærkest frem, er der eet (Corresp. S. 272 f.) som allerede tidligere har været udgivet blandt Fenelons Oeuvres spirituelles\*\*), men som vi ikke tör forbigaae her, da det paa den ene Side indeholder en Skildring af det naturlige Menneskes Tilstand under Egenkjærlighedens og Forfængelighedens manglehaande pinende Indtryk, som Enhver vil have fundet bekræftet i sin egen Erfaring, og paa den anden Side forklarer os, hvorledes Quietismens spidsfindige Lære om den fuldkomne Opgivelse af al Interesse kunde vinde Indgang: — „Saalænge

\*) Dette Brév er önderskrevet *Fr. de Fenelon, nommé Arch. de Cambrai*, og kan derved tjene til at berigtige en Angivelse i Baussets *Hist. de Fenelon*, hvori, paa Grund af en Note hos *La Beaumelle* ved et Brev fra Mdme Maintenon til Noailles, Fenelons Ordination var ansat til den 10de Juni 1695. Da den 10de Juni i dette Aar var en Fredag, og hiin Ceremonie alene kan foretages paa en Söndag eller paa visse Festedage, maa denne Dato berigtiges til 10de Juli. S. Udgaven af *Bausset, Paris 1850*. I. p. 415.

\*\*v) S. Nr. XXIX i Udg. Rotterd. 1738, hvor en stor Deel deraf findes optaget, men sammenblandet med Stykker fra andre af Fenelons Breve.

vi forblive indesluttede i os selv, ere vi givne til Priis for Menneskenes Modsigelse, deres Ondskab og Uretfærdighed. Vor Lunefuldhed udsætter os for Andres; vore Lidenskaber stöde sammen med vore Naboers; saamange vore Önsker ere, ligesaa mange Steder ere der, hvor vi kunne saares. Vor Forfængelighed, som er uforenelig med Næstens Forfængelighed, reiser sig som det oprörte Havs Bölger, Alt bekjæmper os, stöder os tilbage, angriber os; vi ere fra alle Kanter blottede ved vor Ömfindtlighed og ved vor Forfængeligheds Skinsyge. Der er ingen Fred at haabe, hvor man seer sig given til Priis for en Mængde graadige og nmættelige Önsker, og hvor man aldrig kan tilfredsstille dette *Jey*, som er pirreligt og mistænkeligt mod Alt, hvad der rörer det. Deraf kommer det, at man i Omgang med Andre befinder sig ligesom Syge, der have længe holdt Sengen: der er ikke nogen Deel af deres Legeme, hvor man kan röre dem, uden at saare dem. Den syge Egenkjærlighed kan ikke röres, uden at den bryder ud i höie Skrig. Rör den med Enden af Fingeren, og den troer sig flaaet. Föi nu til denne Ömfindtlighed Næstens Plumphed og Ufuldkommenhed, som han ikke selv kjender; tilföi Næstens Oprörskhed mod vore Feil, der ikke er mindre end vor mod hans: see der Adams Börn, som gjensidigen plage hinanden! see der Halvdelen af Menneskene, hvoraf den Ene er ulykkelig ved den Anden, og som atter gjør den Anden ulykkelig; see der hos alle Nationer, i alle Stæder, i alle Samfund, i alle Familier og lige indtil mellem to Venner Selvkjærlighedens Martyrium! Det eneste Mittel er derfor at gaee ud af sig selv, for at finde Freden. Man maa fornægte sig og *tabe al*\*) *Interesse (!)*, for ikke mere at have Noget at tabe, at frygte eller at skaane. Da smager man den sande Fred, der er bevaret for Mennesker med god Villie, det vil sige: dem, der ikke have anden Villie end Guds, hvilken bliver deres. Da formaae Menneskene Intet over os;

---

\*) perdre tout intérêt; men i Udg. Rotterd. 1738: perdre tout intérêt *propre*.

thi de kunne ikke gribe os ved vore Önsker eller vor Frygt; da ville vi Alt, og vi ville Intet. Det er at være utilgjængelig for Fienden; det er at blive usaarlig.\*) Mennesket kan kun det, som Gud giver ham at gjöre; og Alt det, som Gud giver ham at gjöre imod os, da det er Guds Villie, er ogsaa vor. I denne Tilstand har man stillet sin Skat saa höit, at ingen Haand kan naae den, for at beröve os den. Man vil sönderslide vort Rygte, men vi samtykke deri, thi vi vide, hvor godt det er at ydmyges, naar Gud ydmyger. Man finder, at man har forregnet sig i sine Venskaber; saameget desto bedre; det er den eneste sande Ven, som er skinsyg paa alle andre, og som frigjör os fra dem, for at rense vor Hengivenhed. Man bliver foruleiliget, undertrykket, generet; men Gud gör det, og det er nok. Man elsker den Haand, som knuser; Freden findes under alle Möisommeligheder. *Man vil det, som man har, man vil Intet af det, som man ikke har.* Jo fuldkommere denne Hengivenhed er, desto dybere er Freden. Dersom der bliver noget Önske, nogen Længsel tilbage, er Freden kun halv; naar ethvert Baand var brudt, vilde Friheden være uindskrænket. Lad Skjændsel, Smerte, Död komme over mig; jeg hörer Jesus Christus, som siger: „*Frygter ikke dem, der dræbe Legemet, men ikke kunne slaae Sjælen ihjel*” (Matth. 10, 28). O, hvad de ere svage, selv naar de beröve os Livet! Hvad deres Magt er kortvarig! De kunne kun knuse et Leerkar, kun lade döe

---

\*) Slg. *Molinos's Aandelig Væviser* (I, 193—202): „*Tilintetgjörelsen maa, for at være fuldkommen, udstrække sig til Dom, til Villie, til Handlinger . . . til hele Sjælens Væsen, saa at den er död for sine Önsker, sine Anstrængelser, sine Fornemmelser og Begreber, saa at den vil, som om den ikke vilde, fatter, som om den ikke fattede, tænker, som den ikke tænkte, uden engang at have nogen Tilböielighed for at tilintetjöres, og modtager Foragt og Ære, Velgjerninger og Straffe med lige Ro. Nedsänk Dig i dit Intet og bekymre Dig ikke om Noget, hvad det saa end er . . . Heilken utilgjængelig Vold er dette Intet! Hvo skulde kunne angribe Dig i dette Tilflugtssted og bedække en Sjæl med Skam, som foragter sig selv og betragter sig som Intet? etc.*” (S. det udförlige Udtog i min Afh. *Mystikeren M. Molinos*, S. 85. f.)

det, som af sig selv hendøer dagligen, kun fremskynde lidet denne Død, der er en Befrielse; og derefter undslipper man deres Hænder i Guds Skjød, hvor Alt er roligt og uforstyrret."

Det er aabenbart, at i dette Brev udtaler sig, ikke sjelden i de samme Udtryk, den mystiske Anskuelse, som Qvietisterne indskjærpede. Men alligevel er det mærkeligt, hvorledes *Fenelon* veed at undgaae hine extreme Conseqventser, hvortil *Molinos*, *Guyon*, *Malleval* o. A. forvildede sig, skjøndt det kun er et Haarsbred, som synes at danne Grændselinien. Man sammenligne Fenelons Ytringer med *Molinos's* om den fuldkomne Fornægtelse; i hvormange Henseender de stemme overeens, *Fenelon* vilde dog aldrig have gjort disse *Molinos's* Ord til sine: „Ikke at tage Hensyn til Noget, ikke at ønske Noget, ikke at ville Noget, ikke at gjøre nogen Slags Anstrængelse, deri bestaaer Sjælens Liv, Hvile og Glæde" (*Aandelig Veivis*. III, 202). *Malleval* siger om den fuldkomne Sjæl, at den har det, som den vil, thi den vil kun Gud, som den besidder; *Fenelon* har sagt det Samme, men *Malleval* og *Guyon* udlede deraf, at al Bön bør indskrænke sig til det ene Önske: „Skee din Villie!" og betragte Brugen af *Fader vor* i den Udstrækning, hvori Jesus Christus har foredraget den, som Virkningen af en „interesseret Kjærlighed". En saadan Anvendelse vilde *Fenelon* ikke have tilladt sig at gjøre. Med Blikket henvendt paa Fromhedens og Kjærlighedens Ideal, har han dog altid Besindighed nok til at mindes den menneskelige Ufuldkommenhed i den reale Verden, til at mindes, at vi her ere endnu paa Pillegrimsvandringen og adskille fra det himmelske Hjem, hvis Maal staaer som Belønning for den udholdende Trofasthed. Man kan bebreide ham at være inseqvent, men denne Inseqvents deler han med de hellige Skribenter, der ogsaa opstille Fuldkommenhedens Ideal i dets overnaturlige Höihed, og alligevel nedlade sig til at give Forskrifter og Raad, som forudsætte Ufuldkommenheden og Mangelfuldheden ved selv de bedste Menneskers Stræben og Tilstand.

Grevinde Gramonts Retning i religiøs Henseende kunde ikke blive uden Indflydelse paa hendes Ægtefælle, der, trods sin tidligere Letsindighed, eller, om man vil, netop paa Grund deraf, maatte til en Tid, hvor Alderdommen begyndte at undrage ham de Nydelser og Adspredelser, hvilke han hidtil havde været hengiven, føle Trang til den Trøst og det Haab, som alene Religionen kan skjænke. Hans Kone paatog sig at bibringe ham en Kundskab og føre ham til Betragtninger, hvilke tilforn havde været ham ganske fremmede. Hvad der fortælles om hans Uvidenhed i religiøse Anliggender, grændser til det Fabelagtige. Saaledes findes der i *Journal de Dangeau* under 3die Decbr. 1692, hvor der berettes om en farlig Sygdom, under hvilken Greven modtog Sacramenterne, tilföiet følgende Note fra en anonym Haand: „Grevinden lærte ham i denne Sygdom de første Begyndelsesgrunde i Religionen, og da hun reciterede for ham: *Fader vor!* udbrød den Syge, efterat hun havde endt den: „*Gjentaag for mig, Grevinde! denne Bön; den er smuk. Hvem skyldes den?*”” Telle étoit son ignorance.” — Det holder vanskeligt at begribe, hvorledes en Mand af Grev Gramonts Stand og i hans Stilling ved Ludvig XIV's bigotte Hof, der dog vel neppe fritog ham mere end de andre Hoffolk fra at iagttage i det Mindste den mechaniske Udövelse af de kirkelige Forskrifter, kunde befinde sig i en saadan Uvidenhed. Imidlertid findes den samme Fortælling gjentagen i *St. Simons Memoirer* \*), og den maa vel söge sin Forklaring deri,

\*) Tom. V, p. 255 (ed. 1829): Etant fort mal à quatre-vingt cinq ans, un an avant sa mort (dette er en Feiltagelse af St. Simon, som antager, at Grev Gramonts Sygdom og Omvendelse først henhörer til Aaret för hans Död — Greven döde i Januar 1707, 86 Aar gammel — istedetfor, hvad der kan sees af Fenelons Brev, Gramonts Omvendelse maa sættes fjorten iil femten Aar tidligere) sa femme lui parlait de Dieu. L'oubli entier dans lequel il en avait été toute sa vie le jeta dans une étrange surprise des mystères. A la fin se tournant vers elle: „*Mais, Comtesse, me dis-tu là bien vrai?* puis, lui entendant réciter le *Pater*: „*Comtesse*”, lui dit il, „*cette prière est belle; qui a fait cela?*” Il n'avait pas la moindre teinture d'aucune religion.

at Grevinden har bedet eller forelæst Bönnen paa Fransk, medens hendes Ægtefælle kun var vant til tankeløs at høre den i Messens latinske Sprog. St. Simon har givet os en Skildring af Grev Gramont, der i mange Henseender kan have været sand, men dog kjendeligen bærer Præget af de Overdrivelser, hvortil Forfatterens Bitterhed ogsaa ved andre Leiligheder har forledet ham ved Portraiteringen af hans Samtidige. „Grev Gramont” — siger han — „var en Mand af megen Aand, men af den Slags Aand, som har sin Styrke i at finde det Onde, det Latterlige, det Svage og Forkeerte hos ethvert Menneske; han kunde fremstille det med et Par Træk paa en Maade, saa at de aldrig udslettedes, og havde den Dristighed at gjøre det offentligen og i Vedkommendes Nærværelse, helst i Kongens Paahör, uden at nogen Fortjeneste, Yndest eller Anseelse kunde beskjerme Folk derfor, hvad enten det var Mænd eller Qvinder. Paa denne Maade underholdt og underrettede han Kongen om tusinde grusomme Ting, og han havde derved erhvervet sig Frihed til at sige Alting, selv om Ministrene. *Det var en gal Hund, hvem Ingen undslap.* Hans bekjendte Cujoneri(?) fritog ham for alle Følger af hans Bid(?). Det var en uforkammet Slyngel og en aabenbar Bedrager i Spil, og han spillede om store Summer hele sit Liv. Forresten, skjönt han tog med begge Hænder, var han altid en Tigger, og Kongens Velgjerninger kunde aldrig gjøre ham flot, hvormange Penge han endog trak fra ham . . . Ingen Nedrighed kostede ham noget mod Folk, som han havde mishandlet paa det Værste, naar han trængte til dem, og dog var han rede til at begynde forfra, naar han havde faaet, hvad han önskede. Hverken Ord eller Ære gjaldt for ham, lige indtil at han digtede tusinde morsomme Historier om sig selv og sögte at vinde Ære af sin Skjændsel, ligesom han da ogsaa har efterladt Verden Memoirer om sit Liv, hvilke endog hans værste Fiender ikke skulde have povet at offentliggjöre. Kort, Alt var ham tilladt, og han tillod sig Alt.”

At hele Hoffet ved Gramonts Död fölte sig befriet fra en stor Plageaand, deri vil man vistnok troe St. Simon paa Ordet, men netop derfor tör man ogsaa være noget mistroisk, om hvorvidt det hæsliche Billede, som her er udkastet under friske Erindringsers bittre Indtryk, turde være fuldkommen lignende. Saameget er vist, at St. Simons Skildring indeholder Modsigelser, som vanskeligen lade sig forene, f. Ex. Gramonts Cujoneri og hans derpaa grundede Fritagelse for ubehagelige Følger af hans Sarcasmer. Ogsaa maatte vel den uafbrudte Yndest, som Ludvig XIV viste denne Hofmand, have sin Grund i nogle andre Fortrin, end i Egenskaber, der vare de almindelige hos hans Standsfæller. Gramont udmærkede sig i det Mindste ved een Egenskab, som hörte til Sjeldenheder blandt hiin Konges Omgivelser, nemlig Frimodighed. Det er en bekjendt Anekdote, at Ludvig XIV, da han engang blev uenig med sine Medspillere om Reglerne for et Spil, hvormed man underholdt sig, opfordrede Gramont, som netop traadte ind i Værelset, til at være Voldgiftsmand. „Sire, De har Uret,” svarede Greven. Forundret spurgte Kongen hvorledes Gramont kunde dömmes saaledes, inden han endnu havde hört, hvorom Striden dreiede sig. „Dersom det forholdt sig anderledes,” var Gramonts Svar, „vilde disse Herrer” — han pegede paa de tilstedeværende Hoffolk — „ikke have staaet saa tause.” Endelig afgiver St. Simon selv et Vidnesbyrd, der, trods sin höist ufordeelagtige Form, dog middelbart tör tale for, at Gramont besad nogle bedre Sider end dem, som St. Simon udelukkende fremhæver. Idet han nemlig omtaler Grevinde Gramont med den Roes, som vi tidligere have anført, tilföier han: „Ingen kjendte bedre hendes Gemal, end hun; hun levede med ham paa beundringsværdig Maade. Men hvad der er forunderligt, det er, at det er sandt, at hun ikke kunde tröste sig over hans Tab, omendskjönt hun skammede sig derover.” Hvad Godt og Elskværdigt Hustruens Kjærlighed saae hos sin Mand, uagtet hans store Feil bragte hende til at rödme selv over sin Sorg ved hans



Tab, det vidste ogsaa et andet kjærligt Gemyt at fastholde og derpaa begrunde Haabet om Oprigtigheden og det heldige Udfald af Grevens Omvendelse, nemlig Fenelon. I et Brev af 25de Jan. 1693 bevidner han sin Glæde over Grev Gramonts Helbredelse og den fordeeltige Vending, som hans Sygdom havde fremkaldt i hans Tænkemaade. „Den gode Sundhedstilstand” — skriver Fenelon — „der efter Sigende er ganske vidunderlig, maa betragtes som en Gave af Gud, og det vilde derfor være urigtigt at benytte den imod Giveren. Det kan ikke være andet, end at Hr. Greven vil vise den samme frimodige og ærefulde Adfærd i sit Forhold til Gud, som han altid har viist i sin Opførsel mod Verden. Gud retter sig efter ædle Følelser. Den sande Adel fordrer Troskab, Fasthed og Standhaftighed. En Mand, som er saa erkjendtlig mod sin Konge, der dog kun kan skjænke forgjængelige Goder, skulde han være utaknemlig og ubestendig mod Gud, som skjænker Alt? Jeg kan ikke troe det, og jeg vil ikke engang tænke det. Jeg troer at have seet hans gode Hjerte, og jeg haaber deraf, at han har Mod til at foragte en falsk Undseelse og kolde Spotterier. Men De, Madame! kan bedre end Nogen vogte ham imod Selskabernes umærkelige Indflydelser og Vaner. Han bør alvorligen tænke paa, at hans Helbredelse, som forhaler Döden, kun standser den nogle Öieblikke, og at det længste Liv altid vil være kort. Hvad mig angaaer, da vil jeg ikke prædike; jeg indskrænker mig blot til at glæde mig med Dem over denne lykkelige Helbredelse.”

Endelig er det et hæderligt Vidnesbyrd baade for Greven og Grevinden af Gramont, at de ikke blot vedligeholdt deres Hengivenhed for Fenelon til den Tid, da Kongens og Hoffets Gunst vendte sig fra ham, men ogsaa havde Mod nok til at lægge deres Hengivenhed og Deeltagelse i hans Skjæbne offentlig for Dagen. For at vurdere en saadan Opførsel maa man erindre sig, at den blev viist til en Tid, hvor en Mand som Racine kunde tage sin Död over, at Ludvig XIV unddrog ham

sit sædvanlige naadige Smil, og at Grev Gramont og hans Kone stode i et mere end almindeligt Afhængighedsforhold af denne Konge paa Grund af deres Stilling ved Hoffet. Man vil hos *Bausset* i hans *Histoire de Fenelon T. II. p. 48 sqq.* finde et anskueligt Skilderi af det Indtryk, som Udgivelsen af *Maximes des Saints* i Aaret 1697 fremkaldte, og man vil under den Kulde, hvormed Fenelons Venner, den Haan, hvormed hans Fiender betragtede ham, da han kort efter hiint Skrifts Offentliggjørelse kom til Paris,\*) kunde fatte hans Taknemlighed for den Deeltagelse, som Ægteparret Gramont ved denne Leilighed viste ham. „Jeg har altid” — skriver Fenelon til Grevinden i et Brev dateret Cambray 12te Septbr. 1697 — „sat stor Priis paa den Godhed, som De har viist mig. De vil derfor kunne dømme, om min Erkjendtlighed formindskes ved, at De saa for-

\*) Man vil kunne kjende denne Stemning af Breve fra Samtidige, som stode i det meest forskjellige Forhold til Fenelon. Saaledes skriver Mdme *Maintenon* til Erkebiskoppen af Paris, *Noailles*, den 21de Februar 1697: „Jeg har seet vore Venner (Hertugen af Beauvilliers og Fenelon); vi have været meget forlegne ved hinanden. Erkebisen af Cambray taledede et Öieblik ene med mig; han kjender det slette Indtryk, som hans Bog har gjort, og forsvarer den ved Grunde, som overbevise mig meer og meer om, at Gud vil ydmyge denne store Aand, der maaskee har regnet altfor meget paa sin egen Indsigt. Han sagde mig, at Fader la Chaise havde gjort ham Regnskab for en Samtale, som denne havde havt med Kongen, og hvorefter han fandt det nödvendigt selv at tale med ham. Jeg var enig med ham; men ved den Stemning, hvori jeg seer, at Kongen er, vil Erkebisen af Cambray kun have ringe Tilfredsstillelse af en Audients. Jeg har ogsaa et Öieblik talet med Hertugen af Beauvilliers, som yttrede sin Bekymring over Kongens Taushed . . . Denne Opposition er ikke bleven indblæst af mig; den er i Kongens Hjerte med Hensyn til alle den Slags Nyheder. Jeg seer nok, at man vil tilregne mig det, men jeg skylder Dem, min Herre! Sandheden, og jeg siger Dem den, etc. *Lettres de Mdme Maintenon, Recueil de la Beaumelle T. III. p. 73.* Nogle Dage tidligere (d. 13de Febr.) skrev *Bossuet* til Biskoppen af Chartres: „Bogen (Maximes des Saints) vækker megen Allarm; og jeg har ikke hørt nævne et Menneske, som billiger den.” Endnu paalideligere turde Abbé *Brisaciers* Vidnesbyrd være. Denne Fenelons ærlige Ven skriver til ham selv (under 24de Febr.): „Jeg er utrøstelig over alt det, jeg hver Dag hörer af Folk af ethvert Slags, af enhver Stand, imod et Værk, som bærer Deres Navn . . . Det er vist, at der er Ingen, som vover at forsvare Dem, hverken hvad dets Form eller dets Indhold angaaer.”

bindtliggen fordobblen Deres Opmærksomhed under Omstændigheder, hvori den övrige Verden har mistet Hukommelsen. Det er „den rene Kjærlighed” at elske Folk, som ikke mere ere i Mode; den egennyttige Kjærlighed er Hoffets.” Efterat han har talet om sin Beslutning, med Fortröstning og Hengivenhed at vente Kirkens Afgjölrelse om, hvorvidt han har befundet sig i Vildfarelse eller ikke, og derpaa at grunde sit Haab om, at Sandheden i ethvert Tilfælde vil triumphere, vedbliver han: „Jeg kan ikke slutte, uden at bede Dem sige til Grev Gramont, at jeg aldrig i mit Liv skal glemme, at han ikke har rödmet over mig, og at han uden Undseelse har bekjendt mig for Hoffolkene i Marly.”

Med dette Brev synes Fenelons Correspondance med Grevinde Gramont at have ophört. Erkebiskoppens Unaade og Bortfjærmelse fra Hoffet havde „den sörgelige Fölge” — siger Udgiveren af Corresp. de Fenelon p. 210. — „at Grevinde Gramont meer og meer betroede sig til sine Lærere i Port Royal og lod sig af dem forlede til en Partiaand, der passede lidet for en Person af hendes Kjön og hendes Stand.” Hvorvidt denne Dom er fuldkommen rigtig, maae vi lade staae hen, af Mangel paa nöiere Kundskab. Kun er det vist, at Grevindens Opförsel blev af hendes Samtidige, forsaavidt de ikke vare Jansenismen hengivne, bedömt paa samme Maade. Vi finde iblandt Mdme Maintenons Breve\*) en ret mærkelig Notice i denne Henseende, som bekræfter, hvad ovenfor er blevet anfört om det spændte Forhold, hvori de to nævnte Damer stode til hinanden. Under 13de April 1700 skriver Mdme Maintenon i et af sine fortrolige Breve til sin Yndling, Erkebiskoppen af Paris, Noailles: „Grevinde Gramont bad mig for nogle Dage siden om at begjere Tilladelse af Kongen til at hun maatte tilbringe den stille Uge i Port-Royal. Jeg sagde hende, at denne Anmodning vilde ikke blive godt optagen, og jeg spurgte hende,

\*) T. IV. p. 189.

hvorfor hun netop nu var falden paa denne Tanke. Hun svarede mig, at hun havde ikke vovet at gjøre det, saalænge den forrige Erkebiskop levede, da han havde altfor megen Uvillie mod Nonnerne der. Jeg havde nær sagt hende, at heller ikke De, Monseigneur! var Jansenismen gunstigere; men jeg troede, at det var bedre, om Sagen strandede hos Kongen selv (!), som ogsaa virkelig optog det meget ilde, at man vovede at begjere en saadan Tilladelse.\*) Grevinde Gramont sætter sig ud over

---

\*) Det er rimeligt, at her handles om den samme Begivenhed, der ovenfor (S. 23) er bleven meddeelt efter St. Simons Memoirer, saa at Beretningen i disse angaaer Sagens senere Udfald. Endnu paa et tredie Sted finde vi dette Anliggende berørt. I et Brev til Hertugen af Beauvilliers skriver nemlig Fenelon (*Corresp. de Fenelon* Tom. I. p. 79 sqq.) i Anledning af de Feil, som man burde undgaae ved at undertrykke Jansenismen (le cabale des Jansenistes), at man bør vogte sig for en lidenskabelig, haard og altfor stræng Adfærd ved denne Leilighed, hvilket kun skadede den gode Sag. „Saaledes forekommer det mig f. Ex. at der ikke er bleven viist Maadehold nok i det, man gjør imod Grevinde Gramont. At sige, at man afskyer Port-Royal, det er at sige for meget, synes mig. Man burde kun have underrettet Grevinde Gramont om, at hun ikke mere skulde besøge Port-Royal, et mistænkeligt Huus, og ladet Publicum vide, at man havde gjort hende dette Forbud. Det var ikke hende, som man burde ydmyge; hun har Forbindtighed mod dette Kloster; hun troer der ikke at see andet end Opyggeligt; hun har Racines Exempel for Óine, som ofte besøgte Port-Royal og sagde det høit til M<sup>de</sup> M(aintenon), og hvem man aldrig har dadlet derfor, men Kongens Strænghed burde falde paa Erkebiskoppen af Paris, der har for omtrent to Aar siden bedet ham om at skjænke Klosteret Ret til atter at optage Novizer“. Dette Brev er imidlertid dateret 30te Novbr. 1699, og da Grevindens ovenfor omtalte Besøg i Port-Royal indtraf i det næste Foraar, i den stille Uge i 1700, kunde der maaskee være meent et tidligere, men Fenelons Brev kan ogsaa referere sig til Forhandlingerne, som gik i Forveien for hiint. — Hvad forresten det af Fenelon paaberaabte Exempel angaaer om Racine, da seer man af et Brev fra denne Digter til M<sup>de</sup> Maintenon, som findes i *Lettres de M<sup>de</sup> Maintenon* T. II. p. 202–206, at Racine rigtignok besøgte Port-Royal og endog med P. la Chaises Vidende, men man seer tillige, hvorledes disse Besøg vakte ham en saadan Ugunst, at netop Beklagelsen derover er Gjenstanden for hiint Brevs Indhold. For at afværge, at „han i Kongens Óine skulde betragtes som en Mand, der snarere fortjente Kongens Vrede end hans Godhed“, henviser den derover dybt nedtrykte Poet til sit loyale Sindelag, bevidnet ved saamange Leiligheder og tilføier: „Jeg veed, hvad der kan give Anledning til en saa uretfærdig Anklage.

alle Hensyn i dette Anliggende: hun viser uden videre i et Værelse, som hun har i Magdaleneklostret, Portraiterne af *Jansenius*, *Arnauld*, *Sacy etc.* I dette sidste Træk gjenkjende vi Grevindens selvstændige, om man vil, trodsige Charakter; men ligeoverfor det usle Hykleri og den foragtelige Feighed, som i hine Partistridigheder vanzirede saa mange af Frankrigs berømteste Mænd, kan en saadan Frimodighed ikke andet end indgyde Agtelse for den Person, der især under de da herskende Forhold vovede at erklære sin Hengivenhed for det undertrykte og mishandlede Parti.

Grevinde Gramont døde Aaret efter sin Mand, den 3die Juni 1708, i en Alder af 67 Aar. Paa sin Dödsseng anbefalede hun sine tvende Døttre, hvilke hun ikke kunde efterlade Noget, til Mdme Maintenon og Kongen i nogle meget indtrængende Breve; men hverken modtog hun noget Svar, ikke heller opnaaedes der nogen Understøttelse for de forældreløse Piger, (af hvilke den ene indgik et ulykkeligt Ægteskab med den omtalede Lord Howard). „*Tel est le credit des mourans les plus aimés*” — siger St. Simon.

---

Jeg har en Tante, som er Superiorinde i Port-Royal, og hvem jeg troer at skyldte uendelig Forbindtlighed. Det er hende, som har lært mig at kjende Gud fra min Barndom af, og det er hende, af hvem Gud har betjent sig for at drage mig tilbage fra Vildfarelser og Ulykker, hvori jeg var geraadet femten Aar af mit Liv . . . Kunde jeg, uden at være det uværdigste Menneske, nægte hende min ringe Hjælp i denne Nød? Men til hvem var det, Madame, at jeg henvendte mig? Jeg opsøgte *P. la Chaise* og forestillede ham alt det, jeg vidste om dette Klosters Tilstand. Jeg vover ikke at troe, at jeg har overbeviist ham, men han syntes meget tilfreds med min Frimodighed og forsikkrede mig under Omfavnelser, at han hele sit Liv vilde være min forbindtlige Ven. Jeg kan bevidne for Gud, at jeg hverken kjender eller besøger et Menneske, som er mistænkt for den mindste Nyhedssyge; jeg tilbringer mit Liv i største Eensomhed hos min Familie &c.”

---